

Tomáš Řepa

Banderovci v Československu 1945–1947 Vybrané politické a vojenské aspekty

„Banderovci“ je pojmenování přejaté především protivníky a nepřáteli členů Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), konkrétně Banderovy frakce v OUN, tedy OUN(b), či Ukrajinské povstalecké armády (UPA) jakožto vojenské složky OUN vzniklé v roce 1942, přičemž toto označení má negativní nádech. Členové OUN(b) a UPA se sami takto nikdy nenazývali, postupem času se však toto pojmenování natolik vžilo, že je těžké v rámci této problematiky pracovat s jiným hodnotově neutrálním pojmem, aby jak odborným, tak laickým kruhům bylo okamžitě jasné, o čem je vlastně řeč. Vnitrostátní politický rozměr přesunu banderovců přes poválečné Československo je stále poněkud v zajetí klišé a stereotypů vytvářených komunistickou propagandou a právě již samotný problematický výraz „banderovci“ o tom výmluvným způsobem vypovídá.

Důležité je ve vztahu k československým i ukrajinským poválečným dějinám zmínit, že na území střední Evropy se na sklonku existence nacistického Německa nacházely statisíce Ukrajinců – jednalo se už nejen o emigranty z doby po roce 1917, ale také o osoby využívané v zájmu německého hospodářství a rovněž nové uprchlíky z východu. Osud všech těchto lidí závisel na přesném průběhu linie, která měla oddělit území ovládané sovětskou armádou na jedné straně a oddíly západních mocností na straně druhé. Důležitá byla také míra pochopení západních Spojenců pro specifickou ukrajinskou otázku a skutečnost, do jaké míry budou ochotni odmítnout sovětský výklad jejího stavu.¹

Ve srovnání se státy, kde se násilné střety mezi jednotlivými skupinami obyvatel ať už na etnickém, či politicko-mocenském základě odehrávaly ještě mnoho let po skončení druhé světové války – v poválečném Polsku provázelo etnické odsuny ukrajinského a polského obyvatelstva vypalování vesnic, násilí na civilistech a další neobhajitelné excesy – byla situace v Československu diametrálně odlišná. Banderovci i proto při svých pohybech v československém pohraničí v letech 1945 a 1946 jednali jinak než v Polsku, k živelné nenávisti nebyl důvod. Situace v SSSR (nynější západní Ukrajina) i v Polsku by se dala označit za otevřenou občanskou válku, navíc komplikovanou tím, že různé skupiny měly i politicky zcela protichůdné zájmy.

Banderovci v Československu častokrát za potraviny, oblečení a jiné potřeby platili, v jiných případech si pod pohrůžkou násilí vzali, co potřebovali. To pochopitel-

1 RYCHLÍK, Jan – ZILYNSKYJ, Bohdan – MAGOCSI, Paul: *Dějiny Ukrajiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, s. 365.

ně vyvolávalo negativní reakce. Příslušníci UPA se však při svých přesunech snažili místním vysvětlit, proč je pro ně komunistické totalitní zřízení a potlačování práv na vlastní sebeurčení, navíc za dlouhodobého používání drastických metod, skutečně smrtící hrozbou.

Na Slovensku se tak objevil protikomunisticky smýšlející činitel, který svým působením vyvolával otázky v řadě oblastí. Jednou z nich byla rovina politická. Komunistická strana Československa (KSČ) řídicí se oddaně příkazy z Moskvy dobře věděla, že příchod banderovců, obdobně jako volyňských Čechů, kteří měli přímou zkušenost se sovětským způsobem nakládání s lidmi a tamější, celkově tristní životní úrovni, představuje pro její mocenské záměry hrozbu.

Komunisté ve všech zemích, kterých se činnost banderovců dotkla, reagovali velmi podobně – najít si nepřítel a vhodný terč pro ně bylo výhodné a banderovci tomuto záměru posloužili dokonale. Veřejné mínění ovládali nejen skrze možnosti, které jim nabízela vládní účast a klíčové resorty obsazené komunistickými ministry, ale například i odměnami, jež mohla veřejnost za nahlášení pohybu banderovců získat (i zde nacházíme v archivních materiálech doklady o tendenčnosti při jejich přiznávání). Zarážející je i to, jak velitelé Sboru národní bezpečnosti (SNB) přistupovali k úkolu eliminovat přecházející banderovce. Kromě tohoto jinak z vojensko-bezpečnostního hlediska jasného rozkazu se řídili i dalšími politickými zadáními a setkáváme se i s hlášeními přímo na sekretariát KSČ, nikoliv na příslušná ministerstva, tedy vnitra či obrany.

V roce 1947 se společenská atmosféra proměnila i v důsledku politické krize a pnutí mezi komunisty a ostatními nekomunistickými stranami ve vládě Národní fronty. V tomto politickém rozpoložení se odehrával nejvýraznější přesun několika posledních bojeschopných sotní banderovců přes Československo. Jádrem poválečného odporu UPA bylo na území dnešní západní Ukrajiny, odpor v jihovýchodním Polsku se ale také dlouhou dobu nedařilo pacifikovat. Polské specifikum spočívalo i v tom, že tam existovaly ještě další protikomunistické organizace. Postupem času, jak se dařilo je potlačovat, přišla na řadu i UPA. Po odsunu ukrajinské menšiny z míst střetů ztratili banderovci svoji přirozenou lidskou a materiální základnu. Právě to byl impuls k jejich posledním přesunům, které zasáhly i původně téměř zcela neúčastněné Československo.

Banderovci překročili hranice Československa bez povolení a při svých pohybech se dopouštěli i násilných skutků (zejména v přestřelkách) či v častějších případech majetkové trestné činnosti. Avšak ještě velmi dlouho po skončení všech bojových operací se stali i jakousi součástí účelově budovaného politického a propagandistického mýtu, Moskvou a komunisty ve všech zemích střední a východní Evropy nadiktovaného nazírání na jejich činnost. V Československu se to dělo již před převratem v únoru 1948, přičemž mnohé mocenské postupy a metody byly z perspektivy KSČ navázány i na události, které se přímo týkaly zásahu proti banderovcům, a to jak na úrovni střetávání se s ostatními politickými soupeři v rámci vlády Národní fronty, tak na stránkách tisku.

Tomáš Řepa

Počáteční aktivity banderovců v Československu v roce 1945

Z hlediska vojenských operací po druhé světové válce byla prvním oddílem, který operoval proti banderovcům, jednotka Samo (asistenční prapor Hanušovice), a to v srpnu a září 1945. Skupina Samo zahájila činnost 26. srpna 1945 podle nařízení velitelství 10. pěší divize v Košicích. Skládala se ze dvou oddílů se čtyřmi důstojníky a celkem 117 muži a byla zrušena 14. září. V prosinci 1945 byly ustaveny další jednotky, jejichž úkolem bylo střežit hranice severovýchodního Slovenska (Svidník, Snina a Medzilaborce) a evidovat cizince v tamní oblasti – Poláky a Ukrajince.²

Všechny tyto jednotky podléhaly velení zvláštní skupiny pro zajištění pohraničního území (ZPÚ). Dne 20. března 1946 byla zvláštní skupina pro ZPÚ reorganizována a podřízena velitelství 10. divize. V dubnu 1946 při započetí akcí proti UPA dostaly jednotky československé armády nasazené v bojových operacích krycí jména. Nejznámější je jednotka Ocel (velitelství Prešov), které velel plk. gšt. Jan Heřman. Současně operovaly proti banderovcům i další jednotky s krycími jmény Anton, Ivan, Karol, Matěj, Michal, Otto, Václav. Krycí jména byla volena nejčastěji podle křestních jmen velitelů jednotek.³

Aktivity banderovců na československém území začaly prokazatelně koncem léta 1945. Konkrétně 13. srpna 1945 se skupiny UPA poprvé rozhodly překročit hranice s Polskem na východním Slovensku, u měst Spišská Stará Ves a Medzilaborce, a hledat podporu pro své cíle i na československém území. Šlo však pouze o menší skupinky. I proto omezily své průniky na krátké vzdálenosti od hranic Československa s Polskem.⁴

Z 22. srpna 1945 se dochovala hlášení o tom, že hranice překročily poměrně silné útvary banderovců – šlo až o 500 členů UPA.⁵ Později se na československém území tak početné svazky UPA nikdy nevyskytovaly. Aby svými pohyby nevyvolávali zbytečnou pozornost, rozdělili se v pohraničí do menších skupin a jejich aktivita byla zaznamenána především v okresech Medzilaborce, Stropkov a Giraltovce.⁶

Plánovanou součástí pohybu UPA na východním Slovensku byla i propagace politických postojů a pohnutek k tomu, že se její příslušníci tak dlouho a zarputile odmítají nuceně podřízovat a přivykat poválečnému mocenskému uspořádání. Nenáviděná byla pochopitelně především přímo osoba neomezeného sovětského vládce Stalina a jím dlouhodobě vytvářený represivní aparát.⁷

2 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále jen VÚA – VHA), f. Operace Banderovci, Vojenské útvary operující proti banderovcům 1945–1948, Sdružený inventář 1966, s. 2.

3 Tamtéž, s. 2–3.

4 MLYNÁRIK, Ján: *Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve*. Libri, Praha 2005, s. 30; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, ukrajinský nacionalismus v souvislostech a dopadech na československý poválečný vývoj po roce 1945. Využití banderovců komunistickou propagandou i pokus o zhodnocení jejich skutečné hrozby pro suverénní československý stát* (magisterská diplomová práce). Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 58.

5 VJATROVYČ, Volodymyr: *Rejdy UPA terenamy Českoslovaččyny*. Vydavnyctvo Litopys UPA, Toronto 2001, s. 66; *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. VI – D, inv. j. VI – D-1(24), Banderovské organizace OUN a UPA, jejich činnost v ČSR – bilanční posudek z 12. 4. 1948, s. 7.

6 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947). Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny*. Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2007, s. 99.

Banderovci v Československu 1945–1947

Banderovcům šlo v tomto období (1945–1946) především o cílené propagační a propagandistické akce.⁸ Činnost UPA byla doposud v Československu prakticky neznámá a automaticky s sebou nenesla negativní konotace, což se později začalo rychle měnit díky rétorice českých a slovenských komunistů. Přípravou prvních pohybů banderovců v pohraničí severovýchodního Slovenska byli v roce 1945 vedením OUN pověřeni Vasil Halasa, známý především pod pseudonymem Orlan. Organizované propagandistické „rejdy“ (výjezdy) byly nakonec dva, první od srpna do září 1945 a druhý v dubnu 1946.⁹

Je třeba zdůraznit i fakt, že „rejdy“ jako nová forma propagandistické činnosti jednotek UPA a podzemí OUN v poválečném období byly zaměřeny právě na Československo, které mělo z meziválečného období vysoký kredit jako demokratický, liberální a tolerantní stát a po válce se těšilo určité autoritě na Západě i ve střední a jihovýchodní Evropě. Roli hrálo jistě i to, že Slováci byli považováni vedením ukrajinských nacionalistů za spojence jejich antibolševické rezistence.¹⁰

Zajímavým dokladem tehdejšího dynamicky se měnícího geopolitického klimatu, kdy bylo Československo na rozhraní mezi západním a východním směřováním, je dochovaný protokol o prověřování poněkud absurdní informace, že mělo dojít ke shození 100 kg salámu a dalších potravin angloamerického původu v okrese Bardejov – to vše pro banderovce jako západní pomoc při jejich pohybech v Československu. Vzápětí bylo zjištěno a konstatováno, že se tato informace nezakládá na pravdě. Studená válka doslova klepala na dveře, protokol přitom pochází už z května 1946.¹¹

Bez deformujícího účinku dlouhodobě působící a matoucí komunistické propagandy se dá shrnout, že tyto prvotní propagační výpady se svým průběhem navzájem velmi podobaly.¹² Do obce se příslušníci UPA odvažovali nejčastěji až k večeru.¹³ Velitelé přítomného oddílu UPA mnohdy dokonce dopředu posílali místních poměrů znalého občana za příslušníky Národní bezpečnosti (NB) v obci, kam chtěli vstoupit, který měl deklarovat, že UPA nehodlá použít násilí a že stejný přístup se očekává i z druhé strany.¹⁴

7 VEBER, Václav: *Rudý car. Stalin v čele Sovětského svazu v letech 1924–1953*. Triton, Praha 2016.

8 KMEŤ, Miroslav – MIČKO, Peter: Prieniky tzv. banderovcov na územie československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality. In: BUDIL, Ivo T. – ZÍKOVÁ, Tereza (eds.): *Totalitarismus 3*. Filozofická fakulta Západočeské univerzity, Plzeň 2007, s. 142–152.

9 ŠMIGEL, Michal: Banderovci na Slovensku (1945–1946). K problematike činnosti a propagačných antikomunistických aktivit oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády. In: TÝŽ: (ed.): *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918–1989)*. Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou. Historický ústav SAV, Banská Bystrica – Bratislava 2007, s. 140.

10 ŠMIGEL, Michal: Antisovietske a protikomunistické aspekty rejdov Ukrajinskej povstaleckej armády v strednej a východnej Európe v rokoch 1945–1950. In: VARINSKÝ, Vladimír (ed.): *K identifikácii protikomunistického odboja*. Belianum, Banská Bystrica 2017, s. 87–88.

11 ABS, f. Sbíрка písemností útvarů SNB mapující činnost organizace UPA na území Československa v letech 1947–1948 (Banderovci) (dále jen 307), sign. 307-97-1, Zásobování banderovců – prověření zprávy z 2. 5. 1946, s. 10.

12 *Slovenský národní archiv* (dále jen SNA), f. Povereníctvo vnútra Slovenskej národnej rady (SNR) – bezpečnosť, k. 483, Hlásenie o pohyboch UPA – protiopatrenie; situačné správy o situácii na východnom Slovensku z roku 1945.

13 KMEŤ, Miroslav – MIČKO, Peter: *Prieniky tzv. banderovcov na územie československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 144–145.

14 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 90.

Tomáš Řepa

Počínání banderovců si jistě není potřeba idealizovat, je ovšem více než jasné, že pokud chtěli být ukrajinští nacionalisté uvěřitelní, potřebovali mít obyvatelstvo na své straně, a tomu také uzpůsobili svoje chování. Naprosto klíčové z jejich pohledu bylo přesvědčit obyvatelstvo severovýchodního Slovenska o smysluplnosti a svým způsobem i nezbytnosti násilného odporu proti poválečnému sovětskému a polskému komunistickému zřízení. Současně si nechtěli znepřátelit místní obyvatelstvo – etnické násilí nebylo průvodním jevem jejich přítomnosti v Československu ani v pozdějším období.

Velení OUN a UPA instruovalo své příslušníky prostřednictvím písemných materiálů, zpráv a depeší, jimiž byli poměrně podrobně informováni o cílech svého tažení do Československa, stejně jako o tom, jak se mají chovat: *Protisovětskou propagandou ovlivnit do nejvyšší míry obyvatelstvo východního Slovenska. Postihnout [...], co nejvíce slovenských okresů a seznámiti obyvatelstvo s ukrajinským bnutím a konečným jeho cílem zřízení Velké Ukrajiny. K tomu slouží ústní propaganda, šíření letáků a výzva ozbrojeným činitelům ke spolupráci a k sabotování bolševických nařízení, tj. boje proti bandám UPA. Získat spojenců, tj. propagátory a příznivce u místního obyvatelstva pro další propagandu, resp. šíření tiskovin. U slovenského obyvatelstva je nutno vyhledat hlavně demokraty a katolíky [...]. K tomu všemu slouží dobré a vzorné chování všech účastníků UPA, aby tak mezinárodní tisk mohl o tlupách UPA referovati jako o regulérních složkách ukrajinské armády. Židovský problém neopomíjet. Kdyby v diskuzi došlo k takovým otázkám, je nutno odsoudit hitlerovský režim, který se snažil o vyhlazení Židů. My usilujeme o rovnoprávnost všech národů [...]. Komunisty, resp. sovětské občany nelikvidovat. Z obsazených vesnic takové osoby až do odchodu nepouštět ven.*¹⁵

Reakce armády na úvodní kampaň UPA a OUN v roce 1945 byla poměrně vlažná.¹⁶ Po nejtragičtější válce v lidských dějinách je nasnadě, že období klidu bylo všemi obcany přivítáno a nikdo nechtěl myslet na další budoucí hrozby. Jistě zafungoval i faktor překvapení, ohrožení z prostoru jihovýchodního Polska se vůbec nepředpokládalo.

Zpráva Vojenské kanceláře prezidenta republiky ze září 1945 hovoří takto: *Podle dosavadních hlášení trvá na východním Slovensku dále pohyb banderovských tlup. Tyto tlupy nevystupují zatím zvláště útočně. Dosud byl hlášen jen jeden případ vraždy a to 30. srpna 1945, kdy byl zavražděn Michal Padoma, tajemník K[omunistické]S[trany]S[lovenska] v obci Breznica, 4 km jižně od Stropkova. Tlupy se stahují před četníky do lesů. Jedna naše vojenská hlídka, která byla banderovci zajata, byla po půldruhé hodině bez jakéhokoliv násilí opět propuštěna. Na polském území jsou totiž roztroušeny prvky AK¹⁷, které bojují proti nynější polské vládě a proti Rusku. Polská armáda chystá opatření k potření těchto nežádoucích složek a pak nutno počítat s uprchlíky na Slovensko.*¹⁸

15 ZEMANOVÁ, Tereza: *Pronikání banderovců do Československa v letech 1945–1948. Obyvatelstvo, skutečnost a propaganda v kontextu boje o politickou moc* (magisterská diplomová práce). Masarykova univerzita, Brno 2007, s. 17 (VÚA – VHA, 2. odd. Hl. štábu 1948/9723, Banderovské organizace OUN a UPA – posudek).

16 Až v listopadu 1945 se ve zprávách pro účely SNB vyskytuje naléhavější varování před banderovci. ABS, f. 307, sign. 307-102-1, Různé pokyny a směrnice ve věci opatření proti benderovcům v letech 1945–1949, Ukrajinci, snahy po osamostatnění – tvoření teroristických skupin, Zpráva okresním národním výborům a ředitelstvím a úřadům národní bezpečnosti z 26. 11. 1945, s. 1.

17 Armia Krajowa – Zemská armáda.

18 VÚA – VHA, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (dále jen VKPR), k. 1, č. j. 1123 – tajné zprávy 1945, Zaškodnické tlupy na Slovensku, Zpráva pro pana prezidenta republiky ze 17. 9. 1945.

Banderovci v Československu 1945–1947

Politické akcenty prostupovaly již záhy i vnímání aktivit všech protikomunistických skupin v blízkosti slovenského pohraničí. Náčelník Hlavní správy Obranného zpravodajství (HS OBZ) ministerstva obrany pplk. Bedřich Reicin například v září 1945 lživě informoval prezidentskou kancelář, že výstroj skupin AK je anglického a amerického původu, že jim je v Polsku shazována letadly „neznámého původu“, přičemž konstatoval, že všechny tyto organizace bojují proti polské vládě, Rusku a komunismu a že jejich přesuny provází značná protiruská propaganda. Ve své zprávě současně kritizoval fakt, že jednotky československé armády, které působí na Slovensku, trpí nedostatkem výstroje a výzbroje.¹⁹

Sice už tehdy existoval detailně zpracovaný plán pro zajištění hranic s výčtem úkolů jednotlivých divizí, ale v době, kdy se organizační struktura armády²⁰ formovala (od května do října 1945), nebylo o UPA a OUN v československém prostředí téměř nic známo, proto nebyl k dispozici záložní scénář pro nepředvídané nebezpečí z východu či severovýchodu. Hranice státu v tomto prostoru měla být po odstoupení²¹ Zakarpatské Ukrajiny SSSR navíc vnímána jako území, kde k žádnému ohrožení dojít nemůže.²²

Leckde byli banderovci v situačních hlášeních také zaměňováni za vlasovce nebo AK (někde se dokonce hovoří i o Litevcích), jinde byly jejich počty až absurdně nadsazovány (až 10 tisíc). Rozporuplnost v hlášeních byla zarážející. Dokonce i Vojenská kancelář prezidenta republiky informuje o mnoha tisících banditů, kteří přepadávají osady a terorizují místní obyvatelstvo.²³ Jinde si naopak zprávy velitelů nasazených jednotek protiřech a konstatují, že jednotky UPA nemají zájem na krveprolití, k civilnímu obyvatelstvu se chovají slušně a vzkazují, že *dají pokoj všem, pokud nebudou pronásledováni*. To ve svých hlášeních psal prezidentu republiky dokonce i sám Bedřich Reicin.²⁴

Jednou z mála věcí, v nichž lze s těmito zprávami i s odstupem času bez výhrad souhlasit, je tvrzení, že výstroj a především výzbroj²⁵ byla různorodá²⁶ – německá, polská, sovětská i československá, a také že dosavadní opatření nebyla dostatečná.²⁷

Vojenská reakce počítající s nasazením dalších jednotek a následná opatření ve vztahu k hrozbám pohybu banderovců v prostoru severovýchodního Slovenska se realizovaly až na počátku září 1945, kdy na rozkaz ministra národní obrany Ludvíka

19 Tamtéž, č. j. 5648/I-a – tajné zprávy 1945, Přehled nepřátelské činnosti v době od 23. 8. do 10. 9. 1945, Zpráva VKPR z 12. 9. 1945, s. 2; tamtéž, č. j. 6614/I-a – tajné zprávy 1945, Banderovské tlupy na Slovensku – přehled za měsíc září 1945, Zpráva VKPR z 8. 10. 1945, s. 3.

20 HANZLÍK, František – VONDRÁŠEK, Václav: *Armáda v zápace o politickou moc v letech 1945–1948*. Ministerstvo obrany, Praha 2006, s. 119–120.

21 KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945–1948*. Panorama, Praha 1990, s. 36–39.

22 FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*. Vyšehrad, Praha 1994, s. 59–60.

23 VÚA – VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 1112/1945, Situace na východním Slovensku. Zpráva pro pana presidenta republiky z 8. 9. 1945, s. 1–2.

24 Tamtéž, č. j. 1123/1945, Přehled nepřátelské činnosti v době od 23. 8. do 10. 9. 1945, Zpráva VKPR z 12. 9. 1945, s. 2–3.

25 VJATROVÝČ, Volodymyr: *Ukrajinská povstanská armáda: istorija neskorených*. Format, Lviv 2011, s. 196; HUMENIUK, Vasyľ – LUCIUK, Lubomyr: *Their just war: images of the Ukrainian insurgent army*. Kashtan Press, Kingston 2007.

26 ABS, f. VI – D, inv. j. VI – D-3(11/1), Akce proti banderovským tlupám, zpráva z 21. 10. 1947.

27 CHŇOUPEK, Bohuš: *Banderovci*. Smena, Bratislava 1989, s. 285–286.

Tomáš Řepa

Svobody odeslalo velitelství čtvrté vojenské oblasti sídlící v Bratislavě na východní Slovensko tři prapory pěchoty a průzkumnou četou, které byly posíleny o dvě roty samopalníků z Moravy. V kooperaci s Národní bezpečností a v součinnosti s jednotkami Rudé armády ze Zakarpatské Ukrajiny provedly tyto síly v září průzkum Slanského pohoří a do 21. září 1945 vyčistily Čergovské pohoří.²⁸

Tím však reakce neskončila. Další opatření se týkala sovětských jednotek na československém území. Byla dohodnuta spolupráce²⁹ se sovětskými pohraničními složkami, na jejímž základě³⁰ byl 4. září přesunut do Kapušan motorizovaný pluk Rudé armády, který se měl zapojit do akcí proti UPA. Bedřich Reicin hlásil prezidentu republiky, že do prostoru v okolí Prešova byly vyslány k likvidaci banderovců jednotky Rudé armády v síle pluku, a to včetně několika tanků.³¹

Prameny k dění na východním Slovensku ze samotného počátku banderovské anabáze v Československu z léta až podzimu 1945 obsahují pravidelná hlášení pro ministerstvo národní obrany podepsaná náčelníkem HS OBZ Bedřichem Reicinem, který byl v této významné funkci již od ledna 1945. Reicin byl člověk bez jakýchkoliv morálních zásad, který vše podřizoval jedinému cíli, a to ovládnutí armádních struktur KSČ. I z toho je jasné, že politické tlaky se i v tomto silovém resortu objevovaly ihned po skončení druhé světové války.³²

Polský historik Grzegorz Motyka, jenž se problematice UPA a OUN v kontextu střední a východní Evropy dlouhodobě věnuje, dokonce uvádí, že zprávy o průniku jednotek UPA na Slovensko měly vzbudit znepokojení přímo u lidového komisaře vnitra Lavrentije Beriji.³³ V SSSR byla trvale přítomna obava z nástupu nacionalismu porobených národů. Pokud by se sblížil proud ukrajinských a polských nacionalistů (přes veškeré vzájemné neshody k tomu někdy při jednorázových akcích i docházelo, čehož byl jako mladý voják očitým svědkem i pozdější polský komunistický prezident gen. Wojciech Jaruzelski³⁴), ani propracovaná brutální sovětská totalitní mašinérie by nemusela být schopna tak masivní odpor potlačit. I proto Moskva vnímala jakýkoliv projev nacionalismu jako smrtelné nebezpečí.

Slovenský historik Michal Šmigel doložil, že v oblasti působení banderovců operovala i zvláštní skupina představitelů NKVD.³⁵ *Na Slovensko byl ze SSSR vyslán jeden*

28 FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 61.

29 ŠTAIGL, Jan: Spolupráca vojenských jednotiek ČSR, Poľska a ZSSR v akciách proti UPA na východnom Slovensku v rokoch 1945–1947. *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 77–78.

30 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1946). K problematike činnosti a propagačných antikomunistických aktivit oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády*, s. 143.

31 VÚA – VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 6614/I-a – tajné zprávy 1945, Banderovské tlupy na Slovensku – přehled za měsíc září 1945, Zpráva VKPR z 8. 10. 1945, s. 3.

32 Tamtéž a VÚA – VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 5648/I-a – tajné zprávy 1945, Přehled nepřátelské činnosti v době od 23. 8. do 10. 9. 1945, Zpráva VKPR z 12. 9. 1945, s. 1–3.

33 MOTYKA, Grzegorz: *Ukrajinska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. IPN, Warszawa 2006, s. 592.

34 KOWAL, Paweł – CIEŚLIK, Mariusz: *Jaruzelski: życie paradoksalne*. Znak Litera Nova, Krakow 2015.

35 ŠMIGEL, Michal: V boji s banderovci na Slovensku (1945–1947). Aktivita československých bezpečnostních složek proti UPA – spolupráce s Polskem a SSSR. In: VOLNÁ, Kateřina (ed.): *Aktivita NKVD/KGB a jejich spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945–1989 II. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 19.–21. listopadu 2008*. ÚSTR, Praha 2009, s. 217–226.

Banderovci v Československu 1945–1947

motorizovaný pluk ze 4. obrněné armády a zároveň speciální oddíl³⁶ z 9. gardové armády. Nervózní reakce Sovětů pramenila z neznalosti záměrů a sil UPA. Dokonce nevyklučovali, že může jít o pokus probít se do Zakarpatska. Do oblasti působení útočících banderovců byla dopravena i speciální skupina funkcionářů sovětského NKVD. Je velmi zajímavé, že o činnosti sovětského vojenského oddílu a agentů NKVD (v procesu zneškodňování banderovských skupin) československé dobové dokumenty až záhadně mlčí.³⁷

Dne 29. listopadu 1945 vydalo ministerstvo vnitra výnos č. Z/I-32023/45-9 s příkazy a instrukcemi s předmětem (i s chybou v označení UPA): *Vlasovci, Sičovci a Banderiovci – potírání band.*³⁸ Uvádí se v něm: *Z rozbité a rozprchlé Vlasovovy armády zbylo na území Československé republiky několik tisíc osob, které se pohybují nezřídká v uniformách příslušníků Rudé armády, a opatření falešnými doklady, porízenými Němci pro jejich záškodnickou činnost v tylu Rudé armády, páchají loupeže, násilí, teror, ba i vraždy. Týmž způsobem si vedou ukrajinští nacionálně fašističtí Sičovci a Banderiovci, kteří terorizují části východního Slovenska. K jejich likvidaci po odchodu osvobozené Rudé armády musí býti překročeno s největší rychlostí a rozhodností. V případě, že tlupy nebo jednotlivci použijí zbraně, skolte útočníky na místě. Postupujte proti tlupám sebevědomě, rázně a bezohledně. Kdo nepoužije při pronásledování tlup v sebeobraně zbraně, ale bude se chovat pasivně, vyhybat se zásahu a neposkytne osobám postiženým lupiči požadované pomoci v době co nejkratší, bude suspendován, postaven před vojenský soud jako soud válečný a bude potrestán podle vojenského trestního zákona. Důležitý je ještě krátký dovětek na závěr: Všechny osoby, které poskytnou úkryt nehlášeným sovětským občanům, kteří podléhají povinnosti návratu do SSSR, a tímto jejich evidenci znemožňují, budou přísně potrestány.*³⁹

I vzhledem k tomu, jakým způsobem vlasovci zasáhli do pražského povstání, nelze je podezírat, že vůči Němcům trpěli v závěru války přílišnou servilitou. Na jejich tehdejší počínání se nikdo neohlížel a jednou provždy měli být označeni za zločince. Směrnice jako celek působí, jako by byla vedena pokyny ze SSSR, co si o celé situaci myslet.

Poslední ocitovaná věta o trestání těch, kdo poskytnou úkryt občanům SSSR, ilustruje především neradostnou realitu, že sovětský ráj na zemi nebyl pro mnoho sovětských občanů tak zajímavým místem pro život, jak bylo veřejně proklamováno, přičemž bylo nutné explicitně zdůraznit, že zkrátka není dovoleno svoji zemi z vlastní vůle opustit, a kdo by jim v tom chtěl jakkoliv napomáhat, bude tvrdě potrestán.

Rok 1945 tedy přinesl kromě konce nejstrašnějšího konfliktu lidských dějin pro Československo další bezpečnostní rizika, tentokrát spojená s pohyby banderovců v pohraničí. Ministerstvo obrany reagovalo vysláním 10. pěší divize československé armády na Slovensko a v prosinci 1945 zřízením zvláštní skupiny Jánošík, která dostala za úkol bránit pohraniční pásmo u Medzilaborců a Spišské Nové Vsi. K ní se přidala další zvláštní skupina – Otto, která pod vedením zkušeného plukovníka Otto Wág-

36 VÚA – VHA, f. VKPR, k. 1, č. j. 4996/I a – tajné zprávy 1945, Zprávy z východního Slovenska z 6. 9. 1945.

37 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1946). K problematice činnosti a propagačních antikomunistických aktivit oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády*, s. 143.

38 ABS, f. 307, sign. 307-102-1, Různé pokyny a směrnice ve věci opatření proti benderovcům v letech 1945–1949, s. 5–6.

39 Tamtéž.

Tomáš Řepa

nera hlídala v okresech Snina a Medzilaborce. Na zajištění hranic tyto síly prozatím stačily a banderovci se s koncem roku 1945 stáhli zpět na polské území.⁴⁰

Aktivity UPA a OUN v Československu v roce 1946

Již na úvod charakteristiky tohoto časového období poválečných dějin je potřeba uvést, že rok 1946 nepřinesl ve srovnání s rokem předchozím nic diametrálně odlišného v chování banderovců v Československu. Jihovýchodní Polsko bylo i nadále základnou a odrazovým můstkem pro pohyby UPA směrem do slovenského pohraničí. Taktika výpadů přes hranice s následným rychlým návratem zpět se nijak nezměnila. Polskem kromě boje s ukrajinskými nacionalisty intenzivně zmítaly bratrovražedné spory blížící se občanské válce mezi nekomunistickými podzemními organizacemi (především WIN⁴¹, NSZ⁴² a dokonce i zbytky AK, které splynuly s WIN), Sověty a rozkazy z Moskvy předem určenými, instalovanými a z východu silně podporovanými polskými komunisty.⁴³

Odbojné antikomunisticky a antisovětsky naladěné skupiny jako právě WIN, NSZ a AK byly v poválečné etapě často dobovou komunistickou propagandou nálepkovány nejen jako polští národovci či radikální nacionalisté, ale dokonce i otevřeně a bez servítků jako fašisté, což je další z nesmyslných paradoxů tehdejší doby.

Pokud bychom totiž na takovou zkrslující a matoucí hru pojmů přistoupili, logicky by z toho vycházelo, že se tedy jednalo o fašisty, kteří bojovali jak proti nacistům, tak proti Moskvě – tedy o jakýsi absurdní souboj fašistů s nacismem. Obdobný paradox se však objevuje i u banderovců, i když zde v menší míře kvůli počáteční fázi války, kdy Ukrajinci na Němce ve svých geopolitických plánech ještě spoléhali. Situace po nacisty násilně ukončeném ukrajinském pokusu z června 1941 vyhlásit svoji státnost je však z tohoto úhlu pohledu velmi podobná jako u zmiňovaných polských podzemních organizací.

To, jak složitá situace panovala v té době v Polsku, se dá dobře ilustrovat na některých konkrétních případech. Józef Kuraś alias Ogień vytvořil v květnu 1945 na polsko-slovenském pomezí (Orava) partyzánský oddíl Błyskawica a jeho hlavním heslem bylo: „Polsko bez komunistů“. Na začátku roku 1946 měl k dispozici už více než 500 dobře vyzbrojených mužů a k tomu síť místních informátorů. Tato skupina nebojovala jen proti komunistům, ale i proti polským Židům, a dokonce v individuálních případech pronásledovala i Slováky. Zlikvidována byla až v únoru 1947. Severní a severovýchodní Slovensko tak v tomto čase rozhodně neohrožovaly jen pohyby UPA.⁴⁴

40 KOUBA, Adam: *Akce „B“ – postup a propaganda proti banderovským „sotním“ v ČSR v letech 1946–1947 se zaměřením na západní Čechy. Případ sotni Chromenko* (bakalářská diplomová práce). Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2012, s. 18; FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 66–70.

41 Wolność i Niepodległość – Svoboda a nezávislost.

42 Narodowe Siły Zbrojne – Národní ozbrojené síly.

43 MOTYKA, Grzegorz: *Na Białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*. Wydawnictwo Literackie, Krakow 2014, s. 188–195.

44 ŠTAIGL, Jan: *Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947*. *Vojsková história*, 2008, roč. 12, č. 2, s. 84–107; ANDRÁŠ, Matej: *Zo spomienok československého konzula*

Banderovci v Československu 1945–1947

Tlak na ukrajinské nacionalisty sice v roce 1946 postupně sílil, přesto jim nepřehlednost situace a roztržičnost nasazení polských vládních sil, pro které bylo prioritní dostat pod kontrolu domácí polské odbojné živly, umožňovala organizovaně a odhodlaně bojovat. Ve svém odporu si UPA v některých momentech vedla tak úspěšně, že oddíl polské armády byl v březnu 1946 v oblasti Medzilaborců nucen ustoupit až za hranici s Československem. Ministerstvo národní obrany následně reagovalo nařízením, že s polským vládním vojskem má být zacházeno jako se spojencem a že proti banderovcům má být zakročeno všemi dostupnými prostředky dle dříve vydaných rozkazů.⁴⁵

Ohledně situace v Polsku je důležité uvést a zdůraznit, že občanská válka probíhala na východních územích prakticky nepřetržitě a velmi intenzivně. Asi 100 tisíc partyzánů většinou z bývalé Zemské armády se zbrani v ruce oponovalo novému režimu – státní moc proti nim zorganizovala velikou sílu, uvádí se asi 300 tisíc vojáků Rudé armády a více než 200 tisíc příslušníků sovětské tajné policie NKVD, minimálně 200 tisíc polských vojáků a 120 tisíc příslušníků politické polské policie. U komunistických útvarů bývá uváděn počet padlých cca 30 tisíc, u nekomunistů šlo s velkou pravděpodobností o daleko větší číslo. Navíc se zavíralo, soudilo a popravovalo, vrcholem pak byly deportace do sovětských pracovních táborů.⁴⁶

Dopad polské politické situace na Československo v roce 1946 byl podobný jako v roce 1945, situace se v Polsku dramaticky změnila až s rokem 1947 v momentě, kdy bylo ukončeno potlačování vnitřní opozice a bezpečnostní síly se mohly naplno soustředit na eliminaci OUN a UPA.

Polská přesídlovací politika přesto do československých poměrů zasáhla i v roce 1946. V důsledku stupňujícího se tlaku na přesídlení a vyvrcholení deportací v Polsku část etnika Lemků začala na přelomu let 1945 a 1946 masově opouštět svoje sídla a zamířila do pohraničních okresů východního Slovenska (zejména okresy Snina, Medzilaborce a Svidník).⁴⁷ Československá armáda operující v tomto prostoru proti jednotkám UPA přinášela velké množství zpráv o přechodu hranic polskými utečenci. Díky nim, ale i za pomoci jiných zdrojů armádní zpravodajské orgány získávaly zprávy o skutečné situaci v polském pohraničí, které ihned odevzdávaly na příslušná místa. *Ve dnech 21. až 23. ledna 1946 vystěhovalo polské vojsko v prostoru Sanok obyvatelstvo ukrajinské národnosti. Vystěhování bylo provedeno násilným způsobem, domy Ukrajinců zapечатěny a oni samotní odevzdáni ruské přesídlovací komisi, zní jedna z nich.*⁴⁸

v Katoviciach (1947–1950). *Česko-slovenská historická ročenka*, 2010. Masarykova univerzita, Brno 2010, s. 279–312.

45 SNA, f. Povereníctvo SNR, č. j. 926/Taj. 1. odd. 1946, k. 269, Banderovci na východnom Slovensku – opatrenie z 30. 3. 1946.

46 VEBER, Václav: Konec druhé světové války a sovětizace střední Evropy. *Paměť a dějiny*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 9.

47 ŠMIGEE, Michal – KRUSKO, Štefan: *Opcia a presídlenie Rusínov do ZSSR (1945–1947)*. Goralinga, Bratislava 2011, s. 72.

48 *Vojenský historický archiv* (dále jen VHA) Bratislava, f. Operácie „Banderovci“ 1945–1948, k. 78, inv. č. 371, Situačné správy od 8. do 13. 2. 1946 pro veliteľstvo v Humennom; ŠMIGEE, Michal – KRUSKO, Štefan: *Opcia a presídlenie Rusínov do ZSSR (1945–1947)*, s. 72.

Tomáš Řepa

Polské jednotky mají zvláštní oddíly – tzv. Kárné expedice. Tito příslušníci chodí v civilním oděvu a jsou největším postrachem pro ukrajinské obyvatelstvo v Polsku pro své nelidské zacházení s nimi. [Dne] 28. ledna 1946 Dimitrij Kučeriak, Ukrajinec, ilegálně překročil naše státní hranice. Zpět se vrátit nechce, protože Poláci vystřelili jeho rodinu a zapálili celou jeho rodnou vesnici Karlekiv. V domech shořelo údajně 60 lidí a 250 dalších bylo zastřeleno. Zbytek obyvatelstva polští vojáci odvěkleli s sebou.⁴⁹ Obdobné informace přicházely začátkem roku 1946 téměř denně.

V Českém Těšíně proběhlo 5. května 1946 jednání o vzájemné československo-polské součinnosti při likvidaci ilegálních ozbrojených tlup v pohraničí. Československo zastupoval velitel skupiny Ocel plk. Jan Heřman, polskou stranu náměstek ministra veřejné bezpečnosti plk. Gregorz Korczyński. Polské vyjádření hovoří o jednácti velkých ozbrojených tlupách od Dukly na východ a třech na západ, ale i o přítomnosti dalších menších ozbrojených oddílů: *Není vyloučeno, že při vedení partyzánského způsobu boje budou se odbojové tlupy stěhovat zalesněným terénem do míst menšího odporu, a tak lze očekávat, že se budou uchýlovat i na území ČSR. Současně s akcí proti odbojníkům provádí se vysídlování ukrajinského obyvatelstva z polského území na území SSSR. Tím budou odbojníci zbaveni místní podpory a zásobování, budou izolováni na menších prostorech a budou nuceni si vyhledat jiné základny i mimo polské území. Od 10. května 1946 bude zesílena polská akce v prostoru Nový Targ, k čemuž si vyžádá Polsko naši spolupráci.⁵⁰*

O polských cílech se uvádí: *Úmyslem polského vedení je, aby současnou likvidací všech míst, kde bandy byly zjištěny, bylo dosaženo jejich zničení v nejbližší době. Polští zástupci prohlásili, že tyto operace budou provádět ve formě obkličování, to jest vytvoření kotlů, v nichž zničení band bude provedeno. Není úmyslem polského vedení zatlačovat bandy na naše území, ačkoliv během bojů nevylučují možnost, že bandy vkočí na území ČSR. Akce je dle plk. Korczyńskiego synchronizována s Rudou armádou.⁵¹*

Nakonec bylo dohodnuto hned několik bodů spolupráce na nejvyšší úrovni:

- vyslání předem určených styčných důstojníků efektivně pověřených plnou mocí
- zřízení telefonního spojení za účelem předávání zpráv a kvůli vzájemné koordinaci akcí
- určení rozpoznávacích smluvených znaků pro polské a československé jednotky
- převedení polských oddílů, které při akci překročí hranici na místě, které si samy zvolí
- zajatci a materiál bez ohledu na národnost budou vyměňováni v Chyžné a v Barwinku.⁵²

Parlamentní volby 1946

Na výsledku parlamentních voleb 26. května 1946 se podepsala i jistá „kolektivní mentalita“ většiny československých občanů, ovlivněná okupací a válkou, statisíco-

49 VHA Bratislava, f. Operácie „Banderovci“ 1945–1948, k. 51, inv. č. 177, Situačné hlášení skupiny ZPÚ odd. OBZ od 25. do 28. 1. 1946; ŠMIGEE, Michal – KRUŠKO, Štefan: *Opcia a presídlenie Rusinov do ZSSR (1945–1947)*, s. 72.

50 VŮA – VHA, f. VKPR, k. 4, č. j. 101, Zpráva pro pana presidenta republiky, Česko-polské jednání v Těšíně z 6. 5. 1946, s. 1.

51 Tamtéž, s. 2.

52 Tamtéž, s. 2–3.

Banderovci v Československu 1945–1947

vými ztrátami, průběhem osvobození a v neposlední řadě i dlouhodobými „stíny“ mnichovského traumatu.⁵³

Ve volbách získali komunisté velmi silný mandát (jejich předvolební agitace se ukázala, na rozdíl od kampaně nekomunistických stran, jako mnohem efektivnější) – v některých pohraničních regionech dostali až suverénních 96 % (!) volebních hlasů, zatímco ve vnitrozemí tak úspěšní zdaleka nebyli.⁵⁴ I po sečtení velmi rozdílných výsledků komunistů v českých zemích (43,25 %) a na Slovensku (KSS skončila s velkým odstupem druhá s 30,48 %⁵⁵ za suverénní vítěznou Demokratickou stranou s 61,43 % hlasů⁵⁶) bylo jasně patrné, že právě oni budou čím dál hlasitěji promlouvat do budoucích mocenských poměrů.

Banderovci do voleb svou cílenou antikomunistickou propagandou nepochybně zasáhli, ale efektivita a úspěšnost jejich působení na názory občanů je diskutabilní, resp. na celkový výsledek voleb neměla jejich agitační činnost výraznější dopad. Určitou výjimku tvořily některé obce na severovýchodním Slovensku, kde ukrajiniští nacionalisté dokázali některé občany od volby komunistů skutečně odradit.

Pro komunisty se po volbách stali banderovci ještě větší hrozbou a zdůrazňovacím nebezpečím, jakousi propagandistickou mantrou. Tato problematika se dala vhodně zneužít i k diskreditaci ostatních politických stran Národní fronty. Komunisté ve svých prohlášeních neustále zdůrazňovali údajnou podporu UPA a OUN ze strany vedení, členů a přívrženců Demokratické strany, označovaných i za domácí reakci.⁵⁷ Komunistická propaganda pak převzala tuto tezi a pěstovala legendu o tom, že banderovci pro Demokratickou stranu dokonce otevřeně agitovali, což je prokazatelná lež.⁵⁸ Vše bylo smyšlené, zde se komunisté jednoznačně cynicky řídili heslem „účel světí prostředky“. Banderovce si měli demokraté získávat následujícími metodami: zprostředkováním zásob potravin, informacemi nebo podceňováním banderovského nebezpečí, případně jejich „ideologickou“ podporou v demokratickém nekomunistickém tisku.⁵⁹

KSČ v českých zemích a KSS na Slovensku se rovněž snažila účelově zveličovat a maximálně „přifouknout“ reálné nebezpečí, které banderovci svou přítomností na

53 DEJMEK, Jindřich – NEMĚČEK, Jan: Volby 26. května 1946 v českých zemích. In: FRIEDL, Jiří – JEDLIČKOVÁ, Blanka – ŠKERLOVÁ, Jana a kol.: *Parlamentní volby 1946 a Československo. Souvislosti, prognózy, fakta, následky*. Historický ústav AV ČR, Praha 2017, s. 209.

54 NOSKOVÁ, Helena: Pohraničí a poválečné migrace v Československu pod tlakem politické moci. In: BUDIL, Ivo T. – ŽÍKOVÁ, Tereza (eds.): *Totalitarismus 4*. Filozofická fakulta Západočeské univerzity, Plzeň 2008 s. 170.

55 Výsledky z pohledu KSS ve volbách 1946 ke srovnání viz <http://www.fronta.cz/dotaz/volby-1946-vitezstvi-ksc-a-odsun-nemcu> (citováno k 1. 5. 2019).

56 SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48: kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Museum SNP, Banská Bystrica 2010, s. 218–259.

57 KMEŤ, Miroslav – MIČKO, Peter: *Priemysel a banderovci na území československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 147.

58 KAUCKÝ, František – VANDŮREK, Ladislav: *Ve znamení trojzubce*. Naše vojsko, Praha 1965, s. 39.

59 SYRNÝ, Marek: „Banderovci“ a slovenská spoločnosť v rokoch 1945–1947. In: KOŽIAK, Rastislav – NAGY, Imrich (eds.): *Acta historica Neosoliensia*, 2005, sv. 8, s. 160; ŠMIGEL, Michal: *V boji s banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 226.

Tomáš Řepa

severovýchodním Slovensku představovali. Neustále bylo upozorňováno na malou početnost, výzbroj, výstroj a celkově slabou iniciativu a aktivitu československé armády a také místních orgánů státní moci (po volbách 1946 již právě pod většinovým vlivem Demokratické strany) vůči aktivitám UPA při hranicích s jižním Polskem.

O nedostatečných bezpečnostních opatřeních ve vztahu k UPA informuje v situační zprávě i ministerstvo národní obrany v lednu 1946: *Na hranicích byly ponechány stanice F [inanci] S [tráže] a NB nedostatečně stráženy. U FS projevuje se v této oblasti všeobecná nekázeň a nezájem o službu. Některé stanice FS nebyly za celou dobu jejich existence kontrolovány jejich nadřízenými orgány. SNB není dosud ve výši jak po stránce personální, tak co do kvality a spolehlivosti, zejména velitelů stanic.*⁶⁰ Ve zprávě se objevuje i nedoložená informace o vytvoření sítě buněk sympatizantů s UPA, které měly údajně šířit nenávisť k Židům a komunistům, a rovněž zcela nepravdivé tvrzení o kooperaci a promísení banderovců s vlasovci. Obdobné příklady dokládají, jak účelově komunisté k celé situaci ve vztahu k pohybům UPA přistupovali – problematiku politizovali a zneužívali pro své mocenské účely.⁶¹

Tato komunistická strategie se ukázala být účinná. Velmi důležité pro další průběh událostí bylo to, že si komunistický ministr vnitra Václav Nosek dokázal prosadit, aby řízení protibanderovských akcí spadalo do jeho gesce. Tedy nikoliv, jak tomu správně hierarchicky mělo být, do gesce slovenského Sboru pověřenců řízeného nestraníkem Mikulášem Ferjenčíkem na postu pověřence vnitra.⁶² Ferjenčík po svém pozdějším odchodu do exilu v USA sepsal vzpomínky, kde mimo jiné píše právě o své roli ve funkci pověřence vnitra – přibližuje v nich i metody nátlakové a zastrášovací kampaně namířené proti Demokratické straně.⁶³

Stejně jako v roce 1945, i v roce 1946 byl díky svým organizačním schopnostem pověřen přípravami propagandistických akcí ze strany ukrajinských nacionalistů opět především Vasyl Halasa alias Orlan. Přesun UPA s cílem ovlivnit volby 1946 byl naplánován na duben. Ve svých pamětech se k tomu později vyjádřil následovně: *Náš cílem bylo tamějším obyvatelům ukázat podstatu rusko-bolševické politiky a její páté kolony v podobě českých a slovenských komunistů. Cílem bylo uskutečnit antibolševickou propagandu nejen na území, kde se pohybovaly naše oddíly, ale využít i slovenské obyvatelstvo a poštu na celém území Československa. Chtěli jsme demonstrovat před celým světem, že Ukrajina nepodlehla sovětským okupantům a pokračuje v boji za svoji státnost. Ukrajínští povstalci tímto varovali jiné národy před nebezpečím ze strany agresivního ruského bolševismu.*⁶⁴

60 NA, f. Klement Gottwald (1938–1953) (dále jen 100/24), k. 42, a. j. 843, Situační zpráva o východním Slovensku z 29. 1. 1946.

61 Tamtéž.

62 NA, f. 100/24, k. 144, a. j. 1494, Zápis ze zasedání 86. schůze československé vlády z 20. 5. 1947.

63 HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Opožděná svědeckví generála Ferjenčíka. *Vojenská história, 2004, roč. 8, č. 1, s. 95–109*; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, vliv tehdejších událostí na současnou podobu střední a východní Evropy* (disertační práce). Masarykova univerzita, Brno 2018, s. 141.

64 HALASA, Vasyl: *Náše zytija i borotba: spohady*. Vydavnictvo „Ms“, Lviv 2005, s. 84–85; ŠMIGEE, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 131.

Banderovci v Československu 1945–1947

Nepřilíš známou událostí je fakt, že banderovci napsali dopis prezidentu republiky Edvardu Benešovi, v němž se snažili vysvětlit své pohnutky v boji za ukrajinskou státnost i svůj ozbrojený přesun přes Československo. Je zde pochopitelně nezbytný kritický odstup od některých tvrzení. Nadčasově však působí zejména pasáže, které hodnotí situaci v Sovětském svazu: *Vysoce váženému panu prezidentu Dr. Benešovi. Uvědomujeme Vás, pane presidente, že my, ukrajinští povstalci jsme přišli na Vaše území. Přišli jsme ne jako nepřátelé, ale jako hosté. Přinášíme Vašemu národu a obyvatelstvu Vašeho státu slova pravdy o útisku národů a lidstva moskevsko-bolševickými imperialisty. Vás pane, presidente, již jistě uvědomili o našem příchodu, avšak toto uvědomění nebylo jistě pravdivé. Víte, že nás bolševičtí emisáři a agenti lícili v nejtemnějších barvách. Toto je už stará a všem známá metoda bolševických utiskovatelů ve vyjadřování se o osvobozovacím hnutí jimi utiskovaných národů.*

*Nejdemokratičtější revolučně-osvobozovací hnutí těch národů, které jsou utiskovány, nazývají bolševici fašismem, reakcí, kontrarevolucí atd. Strážlivě uvažující člověk však lehce pozná, kde je vlastně kořen pravdy. Zdravý člověk ví, že ne sám název osvobozovacího hnutí, ale jeho ideová náplň, za kterou jest bojováno, jest podstatou jeho vedení. My, s celým naším národem nebojujeme za nic jiného, jak za osvobození z bolševického jařma. Přitom nemáme žádných nároků na cizí území.*⁶⁵

Pokud někdo chce být považován za hosta, samozřejmě nikam nevchází ozbrojen a musí očekávat zásah pořádkových složek či armády očekávat. Vyčerpané obyvatelstvo východního Slovenska příchod ozbrojených cizinců pochopitelně zneklidňoval.⁶⁶ O tehdejších náladách mezi lidmi vypovídá velké množství vojenských a policejních hlášení dochovaných v archivech.⁶⁷

Přesuny OUN a UPA v pohraničí severovýchodního Slovenska nálady ve společnosti jistou měrou radikalizovaly a polarizovaly. I bez politických vlivů a masivní propagandy, které aktivity banderovců vždy provázely, se zejména v letech 1945–1946 šířily mezi obyčejnými lidmi mnohdy nepodložené legendy o chování banderovců, které ještě dlouho zůstávaly v jejich povědomí.⁶⁸

Z mnoha hlášení bezpečnostních složek a dochovaných zpráv o chování banderovců při jejich propagačních přesunech v letech 1945 a 1946 jednoznačně vyplývá, že u slovenského civilního obyvatelstva skutečně chtěli vyvolat sympatie ke svému hnutí, vysvětlit své pohnutky, varovat před komunismem – proto se chovali velmi zdrženlivě.⁶⁹ Samostatnou kapitolu pochopitelně tvoří jejich setkávání s komunistickými funkcionáři, které vnímali jen jako zločinecké elementy a prodlouženou ruku Moskvy. Právě tento pohled vtělili do pasáží dopisu prezidentu Benešovi, které poukazují

65 ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (dále jen 302), sign. 302-142-6, List UPA dr. Benešovi, nedatováno. Dostupné v doslovném přepisu in ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 151–154.

66 SYRNÝ, Marek: „Banderovci“ a slovenská spoločnosť v rokoch 1945–1947, s. 161.

67 VHA Bratislava, f. Operácie „Banderovci“ 1945–1948, k. 50, inv. č. 174, Situačné hlásenie č. 32/Taj. 1945 z 30. 12. 1945.

68 GAJDOŠ, Milan – KONEČNÝ, Stanislav: *K politickému a sociálnoekonomickému postaveniu Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v povojnových rokoch*. Impressum, Košice 1991, s. 57.

69 KMEŤ, Miroslav – MIČKO, Peter: *Prieniky tzv. banderovcov na územie československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 144–146.

Tomáš Řepa

na pokrytectví ruské imperiální politiky: *Bolševici se snaží představovat nás světu jako ukrajinsko-německé nacionalisty, fašisty, nepřátele národa a na to, že jsme vedli neúprosný boj proti německým okupantům, plnili německá vězení a koncentrační tábory, hynuli německými kulkami, oni říkají, že to bylo v dorozumění s Němci, že jsme se dali dobrovolně věznit Němci atd. Podle bolševických tvrzení by se zdálo, že jsme šli dobrovolně do německých vězení a koncentráků, dobrovolně jsme tam hynuli, dobrovolně šli na německé šibenice, dobrovolně se podrobali středověkým mučením v gestapáckých katovnách, dobrovolně se stavěli na okraje brodadních hrobů, abychom se dali odstřelit atd. Je možno uvěřit takové lži? Čemu to nasvědčuje?*

Nasvědčuje to bezmezná bolševické nečestnosti, lži a jejich bezradnosti vůči všem svatým pravdám. Konečně, kdo zná bolševiky, ten také ví, že bolševickým termínům nutno rozuměti opačně. Když mluví o osvobození, znamená to utiskování, když slibují ráj, přinesou peklo, když nazývají někoho nepřítelem národa, znamená to, že se jedná o nejlepšího a národu nejvíce oddaného syna.

SSSR není žádný svaz republik. Je moskevským Impériem – strašným vězením národů, totalitním, despotickým, teroristickým, rudo-fašistickým režimem, který se skládá z utiskovatelů a utiskovaných, exploatátorů a exploatovaných, sytých a hladových, těch, kteří mají neomezená práva a privilegia, a těch, kteří nesou bezprávi a těžké závazky. K prvním patří Stalin, NKVD a jiní bolševičtí velmoži a krvežíznivci a ke druhým utlačené národy a hlavně pracující lid.⁷⁰

Nakolik je tento popis tehdejší reality v SSSR trefný, nechť zváží každý čtenář sám. V mnohém se ukrajinští nacionalisté rozhodně nemýlili a vzhledem k tomu, jak se k nim a ke všem Ukrajinčům tento režim choval, jsou jejich názory v tomto ohledu pochopitelné. Banderovci si zvolili násilnou metodu odporu a někteří z nich se přitom sami ušpinili krví a stali se zločinci, při tom všem byl však na celé Ukrajině páchan zločin kolosálních rozměrů, totiž potlačování práv na sebeurčení velkého a svěbytného národa. Zločiny se nedají napravit zločiny jinými, podhoubí k tomu, aby se násilí šířilo dál, však jednoznačně vytvořil právě režim, který v SSSR panoval a který poškozoval celou společnost takovým tempem, až vytvořil jen abstraktní a těžko představitelnou „statistiku“ o milionech obětí a zničených lidských osudech.⁷¹

1947 – rok nejintenzivnějších střetů

Rok 1947 byl z hlediska aktivit členů UPA na území Československa zcela jiný než léta 1945 a 1946.⁷² Navíc se naplno začalo projevovat vnitrostátní politické pnutí mezi komunisty a demokratickými stranami, které pohyby banderovců vyostřilo. Chování přicházejících ukrajinských nacionalistů se výrazně změnilo, protože pod tlakem polského vojska a speciálních jednotek NKVD⁷³ a také vlivem dokončení akce „Visla“, což byla operace sloužící k odsunu obyvatel ukrajinského původu z jihovýchodního Polska, kteří banderovcům poskytovali podporu, se jejich situace stala neudržitelnou.

70 ABS, f. 302, sign. 302-142-6, List UPA dr. Benešovi, nedatováno.

71 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 145.

72 ABS, f. 307, sign. 307-103-1, Ustanovení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR, rozhodnutí z 29. 9. 1947, s. 1–4.

73 MOTYKA, Grzegorz: *Na Białych Polaków obława*, s. 376–379.

Banderovci v Československu 1945–1947

Za těchto okolností se jedny z posledních bojeschopných sotní (Hromenko a Burlak) a postupně i další jednotlivci z jiných roztržštěných oddílů⁷⁴ – celkem něco přes tři sta banderovců – vydali přes Československo směrem do Bavorska za svým velením.⁷⁵

Zásadní změna byla v tom, že cílem banderovců od roku 1947 již nebyla vlastní propagace.⁷⁶ Nyní již šlo pouze o holé přežití, mnohá pozdější střetnutí⁷⁷ s bezpečnostními složkami a armádou jejich zoufalou situací⁷⁸ jasně dokládala. V reakci na tento vpád vznikl speciální pluk SNB Slovensko.⁷⁹ Navíc se od 16. září 1947 k akcím proti UPA přidali i bývalí slovenští partyzáni z protinacistického odboje se zdůvodněním, že dobře znají místní prostředí.⁸⁰

Pohled na akce banderovců v Československu by nebyl ucelený bez uvedení charakteristiky alespoň některých z nich. Nejvýraznější a nevybojnější sotňa Burlak, pojmenovaná po svém veliteli, měla v momentě, kdy 21. června 1947 vstupovala na území ČSR, 101 až 103 mužů⁸¹, z nichž bylo 53 zajato – z toho 12 vydáno do Polska. Zdokumentováno bylo 11 padlých banderovců, z toho jeden spáchal sebevraždu. Mezi 37 a 39 jich dorazilo do amerického pásma v Bavorsku.⁸² V boji s Burlakem padli tři příslušníci SNB a osm vojáků československé armády. Burlak sám se nakonec v obklíčení vzdal.

Jediný Němec zajatý československými jednotkami v oddílech UPA, v tomto případě ze sotně Burlak, byl medik a sanitář Helmuth Kraus zvaný Marian, který se k Ukrajinské povstalecké armádě přidal poté, co utekl ze zajatecké nemocnice na polském území. Předtím dokonce absolvoval propagandistický kurz sovětské armády kvůli působení mezi německými zajatci.⁸³

-
- 74 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 189–193; KMEŤ, Miroslav – MIČKO, Peter: *Priemky tzv. banderovcov na územie československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 148.
- 75 ABS, f. 307, sign. 307-56-3, Zpravodajská hlášení o výskytu tlup na okrese Giraltovec z července 1948, s. 1–6; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 146–147.
- 76 POTIČNYJ, Petro: *Propahandyjnyj rejd UPA v Zachidnu Jevropu = The UPA propaganda raid into Western Europe. Podiji i ljudi: knyha 28*. Litopys Ukrajins'koji Povstans'koji Armiji = Litopys UPA, Toronto – Lviv 2014.
- 77 ABS, f. 307, sign. 307-54-2, Střetnutí s UPA na salaši Hradská, hlášení z 5. 5. 1948, s. 12–14; tamtéž, sign. 307-52-2, Bojový deník útvaru SNB Rudolf (s počátkem 22. 10. 1947), s. 1–104 (1. díl) a s. 1–50 (2. díl).
- 78 ABS, f. 307, sign. 307-111-5, Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati, zastřeleni, předáni Polsku či zajištěni v internačním táboře (nedatováno), s. 1–24.
- 79 HONZÁK, Jaroslav: K historii pluku SNB Slovensko. In: GROUŠL, Josef (ed.): *Cesta ke svobodě*. Orego, Řičany u Prahy 2004, s. 385–395; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 147–148.
- 80 ŠOLC, Jaroslav: Cesta slovenských partizánov od celonárodného protifašistického povstania k februáru 1948. *Historický časopis*, 1961, roč. 9, č. 1, s. 42–47; ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 187; ABS, f. VI – D, inv. j. VI – D-3(9), Akce proti banderovcům – použití jednotek záložníků-partyzánů, zpráva z 30. 9. 1947.
- 81 Bilance převzata z ABS, f. 307, sign. 307-99-5, Vyšetřování banderovců – závěrečná zpráva z 12. 2. 1948, s. 4.
- 82 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 188.
- 83 KMEŤ, Miroslav: Zajetí banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov. *Vojnová kronika*, 2013, roč. 11, č. 1, s. 50.

Tomáš Řepa

Burlakovi lidé se v Československu⁸⁴ účastnili nejméně 15 střetů⁸⁵ s československou armádou a jednotkami SNB. Při takové intenzitě bojů, se kterou nepočítali, mnozí padli⁸⁶ či byli zraněni. Burlak sám byl však svými vojáky přes veškeré strádání respektován. Sotna spáchala při přesunech poměrně významné množství krádeží a loupeží, došlo ke škodám v hodnotě nejméně čtyř milionů Kčs. Skutečné škody však byly nepochybně vyšší.⁸⁷

Burlak a jeho muži byli po zatčení internováni v košických kasárnách. Původně volnější poměry se po komunistickém převratu postupně utužovaly. Banderovci se začali obávat nedodržení slibu, který jim byl dán v souvislosti s repatriací do Polska, totiž že pokud budou spolupracovat s československými orgány, nebudou vydáni polské justici. Dne 12. února 1948 došlo k pokusu o útěk, do kterého se zapojil i Burlak. Podařilo se jim dostat se cca 25 kilometrů od Košic. Kvůli drsným klimatickým podmínkám však neměli reálnou šanci na únik.⁸⁸ Burlak se proto i s dalšími čtyřmi uprchlými vězni vrátil zpět.⁸⁹

Obavy vězňů se nakonec potvrdily – bylo dohodnuto, že budou vydáni polské justici. Do Polska bylo předáno nejméně 112 v Československu zadržovaných banderovců.⁹⁰ Řadoví příslušníci sotní byli v případech, kdy se prokazatelně nedopustili mimořádných zločinů, propouštění, ostatní exemplárně potrestáni.

Život Volodymyra Ščyhelského alias Burlaka se uzavřel popravou zastřelením. Údajně se měl podílet na vypálení celkem 35 vesnic, násilné akce proti civilistům a odporu proti polskému státnímu zřízení.⁹¹ Z jeho úst během soudního procesu zaznělo, že se snažil šetřit civilní obyvatelstvo a že po svém zajetí dobrovolně spolupracoval s československými bezpečnostními orgány.⁹² Při své obhajobě uvedl, že si byl vědom toho, že se dopouští nelegálních aktivit na území několika suverénních států. Ve svém deníku věnoval poslední zápis manželce a synovi.⁹³ Po vynesení rozsudku požádal o milost polského prezidenta, ten ji zamítl, a rozsudek byl 7. dubna 1949 večer v 20.15⁹⁴ v polském Rzeszówě vykonán.⁹⁵ Burlakovi bylo v té době 28 let.

84 SYRŮČEK, Milan: *Rusko-ukrajinské vztahy. Mýty a skutečnost*. Grada, Praha 2015, s. 116.

85 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, ukrajinský nacionalismus v souvislostech a dopadech na československý poválečný vývoj po roce 1945*, s. 77–78.

86 ABS, f. 307, sign. 307-61-9, Jmenný seznam zastřelených banderovců od 8. 8. 1947 do 15. 11. 1947; obdobně tamtéž, sign. 307-67-4.

87 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 193.

88 SYRŮČEK, Milan: *Banderovci – hrdinové nebo bandité?* Epocha, Praha 2008, s. 145; ABS, f. Historický fond MV (MV-H), a. č. H-446 MV, Akce „Kristus“.

89 ABS, f. 302, sign. 302-95-4, Zpráva o provedeném šetření útěku Burlaka z tábora v Košicích z 20. 2. 1948; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, ukrajinský nacionalismus v souvislostech a dopadech na československý poválečný vývoj po roce 1945*, s. 78.

90 ABS, f. 307, sign. 307-54-1, Zápis o poradě mezi polskými pohraničními orgány a plk. SNB Homolkou, zástupcem ministerstva vnitra, konané dne 29. 6. 1948, s. 1; obdobně tamtéž, sign. 307-111-5, s. 1–24.

91 FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 218; VJATROVYČ, Volodymyr: *Sotemnyj „Burlaka“*. Litopys, Lviv 2000, s. 59–65.

92 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, ukrajinský nacionalismus v souvislostech a dopadech na československý poválečný vývoj po roce 1945*, s. 79.

93 SYRŮČEK, Milan: *Banderovci – hrdinové nebo bandité?*, s. 144.

94 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 188.

95 ABS, f. 307, sign. 307-77-7, Protokol Sboru národní bezpečnosti – Útvar Slovensko 14. 9. 1947.

Banderovci v Československu 1945–1947

V průběhu června 1947 dorazila na území Československa v počtu přes 120 lidí sotňa Hromenko. Někteří autoři uvádějí datum 10., jiní 16. června 1947.⁹⁶ Michajlo Duda alias Hromenko si počínal oproti Burlakovi méně výbojně, již od začátku se jeho sotňa snažila střetům maximálně vyhýbat. Většina pozornosti armády a policie se zaměřila především na Burlaka, Hromenko tak měl možnost postupovat rychleji.⁹⁷

Ti z jeho lidí, kteří padli do zajetí, poměrně podrobně popsali poměry ve své jednotce. Bohdan Dobrovskí⁹⁸ při výslechu konstatoval, že Hromenko byl dobrý, ale velmi přísný velitel. Například on byl potrestán za to, že se bez dovolení vzdálil do vesnice a přišel pozdě do tábora. Popsal i případ vojáka, který byl zesláblý, trpěl velkými bolestmi a nemohl již pokračovat v cestě, a tak byl zastřelen ranou z milosti. Přesto byl i Hromenko svými muži respektován. Pro celou sotňu byl největším nepřítelem především hlad.⁹⁹

Sotňa Hromenko měla k dispozici zhruba 10 lehkých kulometů, 20 samopalů, pušky, pistole a určité množství granátů. Přes den její členové většinou odpočívali a schovávali se v příhodném terénu. Rozptýlení byli ve skupinách maximálně po 10 lidech, jak tomu byli zvyklí na základě svých mnohaletých zkušeností z partyzánského života.¹⁰⁰

Až po setmění se společně přesunovali do blízkosti vybrané obce, pokud jejich průzkum nezjistil nebezpečí, 10 až 15 mužů šlo posléze obstarat potraviny a ostatní nezbytné potřeby k dalšímu postupu.¹⁰¹ Po vyčerpávající cestě, při které řada banderovců padla nebo byla zajata,¹⁰² dorazilo již jen torzo sotně Hromenko počátkem srpna 1947 na Moravu. Dne 8. srpna 1947¹⁰³ se ve Vlárském průsmyku pohybovala 50 až 60 členná skupina.¹⁰⁴ Postupně se její bojeschopnost vytrácela. Úspěšnou se ukázala taktika rozdělit větší skupinu na několik menších, které snáz postupovaly vpřed.¹⁰⁵

Příslušníci sotně Hromenko se ocitli na Moravě již v nedobré fyzické kondici, trpěli nemocemi a nedostatečnou hygienou.¹⁰⁶ Nechtěným společníkem v jejich životě

- 96 DUDA, Michajlo: *Wielki rajd. Wspomnienia dowódcy sotni UPA, która spod Przemysła przebiła się przez Czechosłowację i Austrię do Bawarii*. Oficyna Wydawnicza Mireki, Warszawa 2013, s. 6.
- 97 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 200–201.
- 98 ABS, f. 307, sign. 307-94-22, Výslech Bohdana Dobrovského (pseudonym Bohdan) z 2. 8. 1947; KOUBA, Adam: *Akce „B“ – postup a propaganda proti banderovským „sotním“ v ČSR v letech 1946–1947 se zaměřením na západní Čechy*, s. 25.
- 99 POTIČNYJ, Petro: *My Journey*. Litopys UPA, Toronto – Lviv 2008, s. 64.
- 100 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 202.
- 101 ABS, f. VI – D, inv. j. VI – D-1(18) a VI – D-1(20), Banda UPA „Chromenko“ – všeobecné informace, informace z 10. 9. 1947.
- 102 ABS, f. 307, sign. 307-94-13, Výslech Vladimira Burdy (pseudonym neuveden) z 18. 6. 1947; tamtéž, sign. 307-94-15, Výslech Emiliany Cylupy (pseudonym Hruška) z 29. 7. 1947.
- 103 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 179; ABS, f. 307, sign. 307-108-4, Zprávy o pohybech UPA za dobu od 15. 8. do 21. 8. 1947, s. 3.
- 104 ZEMANOVÁ, Tereza: *Pronikání banderovců do Československa v letech 1945–1948*, s. 31; KOUBA, Adam: *Akce „B“ – postup a propaganda proti banderovským „sotním“ v ČSR v letech 1946–1947 se zaměřením na západní Čechy*, s. 26.
- 105 MLYNÁRIK, Ján: *Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve*, s. 49; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 203–204.
- 106 POTIČNYJ, Peter: *My Journey*, s. 73.

byly vši, všichni byli neoholení. Stejně jako na Slovensku, i na Moravě¹⁰⁷ se sotňa pokoušela co nejlvice vyhýbat boji.¹⁰⁸

Duda ve svých pamětech zmiňuje případ setkání se slovenským policistou, který doslova uvedl, že mohou při postupu očekávat, že Češi věří více bolševické propagandě a budou jim dělat větší potíže než Slováci.¹⁰⁹ Svoji roli v tom hrálo i vyhlášení odměn za pomoc při boji s banderovci.¹¹⁰ To mělo určitý dopad na veřejnost, protože vyplácené odměny byly štědré.¹¹¹ Odměňování však nebyli pouze členové složek, které měly ochranu státní suverenity za úkol, ale i civilisté.¹¹² Za takového člověka se však vždy musel písemně zaručit příslušný místní národní výbor a potvrdit jeho státní a politickou spolehlivost, přičemž v místních samosprávách na Moravě a v Čechách měli komunisté časté zastoupení. Z dochovaných protokolů je zřejmá tendenčnost v rozhodování o tom, komu se odměny budou vyplácet.¹¹³

O vyplácení odměn hovoří výnos ministerstva vnitra č. 3700-1/9-47-1-Va/2 *Opatření proti banderovcům z 2. září 1947: Obyvatelstvo budiž upozorněno, že Ministerstvo vnitra tímto vypisuje peněžité odměny pro jednotlivce a soubory osob (obce, osady apod.), které svou iniciativou způsobí, že nasazenými vojenskými a bezpečnostními jednotkami budou dopadeni příslušníci benderovských band, a to až do částky 10.000 Kčs za každého benderovce, který bude takto dopaden. O udělení odměny, její výši a způsobu rozdělení rozhodne Ministerstvo vnitra k odůvodněnému návrhu, který bude řádně předložen prostřednictvím příslušného zemského národního výboru. Podotýká se ještě, že zveřejnění výše naznačené výzvy uvěřováním nebo vylepováním vyhlášek nepovažuje Ministerstvo vnitra za vhodné.*¹¹⁴

Rozdíl ve vnímání aktivit banderovců v českých zemích a na Slovensku byl znatelný; lidé na západě země o nich nevěděli téměř nic a snáze proto akceptovali způsob, jakým o nich referovala média (zejména tisk). O banderovcích psala všechna tehdejší vlivná periodika – *Rudé právo, Právo lidu, Svobodné slovo, Lidová demokracie, Čas, Čin, Práce, Mladá fronta, Zemědělské noviny, Svobodné noviny, Národní osvobození* a *Národní obroda*. Ze strany *Rudého práva* se jednalo přímo o kampaň, která se posléze zcela obrátila proti politickým soupeřům KSČ jakožto údajným pomahačům banderovců. Nejvíce článků bylo publikováno v červenci a srpnu 1947.¹¹⁵

107 BRANDEJS, Michal: *Účast StB na akci „B“ (Banderovci v Čechách a na Moravě)* (magisterská diplomová práce). Univerzita Pardubice, Pardubice 2008, s. 48.

108 ABS, f. Zemské velitelství SNB Praha (1945–1949) (A 14), inv. j. 617, Banda UPA Chromenko – všeobecné informace 10. 9. 1947; obdobně tamtéž, f. VI – D, inv. j. VI – D-3(11/1); ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, ukrajinský nacionalismus v souvislostech a dopadech na československý poválečný vývoj po roce 1945*, s. 70.

109 DUDA, Michajlo: *Wielki rajd*, s. 204–208.

110 NA, f. Úřad předsednictva vlády, k. 1216, a. j. 1451/7, Informace ministerstva vnitra o možnosti udělení peněžitých odměn ke dni 23. 9. 1947; ABS, f. 307, sign. 307-99-2, Návrhy na vyznamenání příslušníků SNB a civilních osob, které se zúčastnily potírání banderovců a jejich zajištění z let 1947 a 1948, s. 1–124; *Moravský zemský archiv* (dále jen MZA), f. Zemský národní výbor (dále jen ZNV) Brno, inv. j. 4242, Akce proti benderovcům – odměny z 2. 12. 1947.

111 ABS, f. 307, sign. 307-99-2, Odměny příslušníků SNB a civilního obyvatelstva při likvidaci UPA z 3. 9. 1947, s. 1–124.

112 MZA, f. ZNV, inv. j. 4242, Akce proti benderovcům – odměny z 2. 12. 1947.

113 ŘEPA, Tomáš: *Ukrajínští nacionalisté a komunistická propaganda. Zneuhřítí tématu v Československu po roce 1945. Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 55.

114 ABS, f. 307, sign. 307-99-2, Odměny příslušníků SNB a civilního obyvatelstva při likvidaci UPA z 3. 9. 1947, s. 1; ŘEPA, Tomáš: *Ukrajínští nacionalisté a komunistická propaganda*, s. 55–56.

Banderovci v Československu 1945–1947

Pro ilustraci lze uvést výňatky z několika článků, kdy spolu na stránkách tisku ve vztahu k přesunům banderovců přes Československo sváděly souboje jednotlivé politické strany. V článku „Kdo jsou a jak vznikli banderovci“ z 22. srpna 1947 útočí *Rudé právo* na údajné vnitřní nepřátele a reakční živly ve společnosti: *Spolupráce benderovců s luďáky a bývalými gardisty charakterizuje nejen benderovce, o jejichž úloze bojovníků za vzkříšení fašismu bude málokdo pochybovat, ale také ty, kteří jsou jim nápomocni, nebo se přimlouvají za to, aby byli benderovci necháni na pokoji. Ozbrojené desperáty v lesích a horách potírá armáda a SNB. Ale domácí benderovce, doma skryté, čekající, jak se situace vyvine a zatím ochotné kdykoli pomoci ozbrojeným banditům, je třeba zlikvidovat také a ihned.*¹¹⁶

Národněsocialistické *Svobodné slovo* v článku „Banderovci a Nechanice“ z 24. srpna 1947 uvedlo svůj vlastní pohled na věc, za který bylo posléze emotivně napadáno: *Dnes a denně čteme v tolika novinách, jakým „brozným nebezpečím“ je pár stovek otrhaných štvanců, kteří se odněkud z východu snaží projít našimi zeměmi někam na západ. Mají k tomu patrně své důvody a pud sebezáchovy je časem donutí i k tomu, aby se ukázali lidem a vynutili si na nich (nebo jim ukradli) trochu jídla. Bylo by opravdu nejmoudřejší je nechat projít tam, kde si myslí, že dojdou klidu.*¹¹⁷

Velmi záhy přispěchalo *Rudé právo* s ostrou reakcí. V článku „Banderovci, partyzáni a Svobodné slovo“ z 27. srpna 1947 uvádí: *Jak je celé naší veřejnosti známo, jsou již po dosti dlouhou dobu obrožovány životy i majetek našich občanů ne nějakými neškodnými otrhanými štvanci, kteří směřují kamsi na západ (my dobře víme, že do americké a anglické [okupační] zóny v Německu), ale velmi dobře ozbrojenými a esesáckým způsobem vycvičenými bandami fašistických gangsterů, které jsou o to nebezpečnější, že se nepohybují jako jednodílná regulérní armáda.*¹¹⁸

Hned následující den, 28. srpna 1947, tentýž list v podobně útočném duchu pokračoval: *Proč nechce Svobodné slovo, aby českoslovenští partyzáni pomáhali tyto organizované, fašistické bandy na našem území potříť? Proč jim chce dopřát volný průchod do Německa? Je to jasné: naši partyzáni jsou Svobodnému slovu větším trnem v oku než fašistické a esesácké tlupy benderovců. Jím má být podle Svobodného slova dopřán klid – tj. možnost, aby se v západním Německu spojili s ostatními fašistickými a protislovenskými bandami k další činnosti.*¹¹⁹

Signifikantním je i článek zapadající do kontextu nastupující studené války vydaný deníkem *Rovnost* 2. října 1947, který nese název „Reklama banderovcům“. Byly v něm uvedeny tyto fantaskní a nepravdivé informace: *V německém pohraničním městě Hofu naproti Aši houkají sirény a stovky německých policistů jsou přesunovány osobními i nákladními auty na československé hranice, z rozkazu policejního ředitele v Hofu. Celá tato panika je založena na výpovědi několika zajištěných banderovců, kteří tvrdili, že za nimi táh-*

115 ABS, f. Zemské velitelství SNB Brno (1923) 1945–1948 (1949) (A 15), inv. j. 162, Roky 1946–1947, zmínky v soudobém tisku; VESELÝ, Luboš: Banderovci v komunistické propagandě poválečného Československa. *Ukrajinský žurnál* 2006. Rota, Praha 2006, s. 26; FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 175–176; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 204.

116 Kdo jsou a jak vznikli banderovci. *Rudé právo*, 22. 8. 1947, s. 1.

117 Banderovci a Nechanice. *Svobodné slovo*, 24. 8. 1947, s. 7.

118 Banderovci, partyzáni a Svobodné slovo. *Rudé právo*, 27. 8. 1947, s. 2.

119 Svobodné slovo žádá volný průchod pro benderovce! *Rudé právo*, 28. 8. 1947, s. 1.

Tomáš Řepa

ne armáda 6000 banderovců. Vzrušení je stupňováno tím, že Američané umísťují banderovce v internačních táborech a poskytují jim všechny výhody válečných zajatců, ale nepustili k nim doposud žádné novináře. Američané prohláší banderovce za „partyzány“.¹²⁰

Vraťme se však k cestě sotně Hromenko. Celková bilance ztrát vypovídá o velkém strádání a intenzitě střetů. Ukrajinský historik Volodymyr Vjatrovyč uvádí, že z celkového počtu okolo 120 členů této sotni se pouze 36 z nich povedlo dostat do Bavorska.¹²¹ Ztráty tedy činily více než 70 %!¹²²

Závěrečná zpráva komise ministerstva národní obrany, která vyšetřovala aktivity sotně, uvádí tuto bilanci: Z původního počtu 108 mužů bylo 45 mužů zajato, z toho 32 předáno Polsku¹²³, 7 bylo při přestřelce zabito, 4 byli usmrceni na rozkaz Hromenka, takže jen 52 mužů uniklo. Z nich však jen 36 šlo dál a 15 se jich odloučilo a šlo dále na vlastní pěst.¹²⁴

Dne 10. září 1947 dorazili zbývající vojáci i se svým velitelem do americké okupační zóny v Bavorsku a vzdali se americké armádě.¹²⁵ Hromenko se ani v dalším životě nedokázal smířit s poválečnou realitou, kdy ukrajinští nacionalisté z OUN a UPA nebyli schopni porazit totalitní mašinérii a svůj boj za nezávislou Ukrajinu prohráli. Michajlo Duda alias Hromenko, jeden z nejvýraznějších a nejschopnějších¹²⁶ polních velitelů UPA, byl přesvědčeným odhodlaným nacionalistou, chtěl za nezávislou Ukrajinu bojovat i v naprosto bezvýhodné situaci dál. Toto zapálení jej nakonec dovedlo až k návratu zpátky na Ukrajinu.¹²⁷ Místo bezpečí v západním exilu si zvolil riskantní misi kurýra, při které 7. července 1950 v přestřelce zahynul.¹²⁸ V epilogu nejnovějšího vydání Dudových pamětí jsou zveřejněny dokumenty z provenience komunistické strany Ukrajiny, které shrnují výsledek akce.¹²⁹

Michajlo Duda se účastnil i etnických střetů, které si vyžádaly nevinné oběti z řad civilistů, případně lidí, kteří stejně jako on chtěli žít v zemi, kde se narodili, v zemi svých předků. Duda byl produktem násilné doby – nadřadil své nacionální ideály všemu ostatnímu a neohlížel se na adekvátnost prostředků a metod boje za nezávislou Ukrajinu. Tato tvrdohlavost nakonec stála život jeho i řady jeho protivníků. Podobně jako u Burlaka můžeme vidět přesah v tom, že jeho boj posloužil k vytvoření falešné legendy, kterou propagandisticky zneužívaly komunistické režimy v Polsku, SSSR a Československu.¹³⁰

120 Reklama banderovcům. *Rovnost*, 2. 10. 1947, s. 2.

121 VJATROVYČ, Volodymyr: *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččiny*, s. 111.

122 FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 218.

123 ABS, f. 307, sign. 307-111-5, Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati, zastřeleni, předáni Polsku či zajištění v internačním táboře (nedatováno), s. 1–24.

124 ABS, f. 307, sign. 307-99-5, Vyšetřování banderovců – závěrečná zpráva z 12. 2. 1948, s. 3.

125 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 179; DUDA, Michajlo: *Wielki rajd*, s. 251; MOTYKA, Grzegorz: *Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie w Polsce 1943–1948*. Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, Warszawa 1998, s. 433.

126 MOTYKA, Grzegorz: *Ukrajnińska partyzantka 1942–1960*, s. 595.

127 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 206.

128 MOTYKA, Grzegorz: *Ukrajnińska partyzantka 1942–1960*, s. 628.

129 DUDA, Michajlo: *Wielki rajd*, s. 259–262.

130 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 207.

Shrnutí problematiky přechodu UPA přes Československo a její politické konsekvence

Celková bilance bojových operací mezi československým bezpečnostním aparátem a banderovci vypovídá o intenzivních střetech zejména od léta 1947. V bojích padlo čtrnáct vojáků československé armády a šest¹³¹ příslušníků SNB, bylo zabito pět členů finanční stráže. Na oběti bojů se vztahovalo vládní usnesení o jejich zaopatření.¹³² Další vojáci zahynuli při dopravních nehodách. Za odvalu a statečnost bylo vyznamenáno celkem 115 příslušníků ozbrojených sil, z toho 17 Československým válečným křížem 1939.¹³³

Dochoval se i soupis příslušníků UPA (celkem 262 položek), kteří byli zajati, zastřeleni, předáni do Polska nebo zajištěni po určitou dobu v internačním táboře.¹³⁴ Tato statistika však zcela jistě není přesná i vzhledem ke kusým informacím, které jsou u některých jmen k dispozici. Ke skutečnému ověření totožnosti nemohlo v mnoha případech dojít a některá fakta uváděná v tomto dokumentu jsou přinejmenším sporná.¹³⁵

Příslušníci UPA se po zajetí stávali cenným zdrojem informací zpravodajského charakteru, které mohly být využity nejen pro vnitřní potřeby státu a jeho silových složek, ale také jako „artikl“ spolupráce se sousedními zeměmi a spojenci, případně jejich zpravodajskými službami. Vládní komise pro vyšetřování banderovských tlup ke 12. únoru 1948 vyslechla 132 členů UPA ukrajinské národnosti, jednoho německé a jednoho slovenské národnosti.¹³⁶

Vyšetřovatelé se při výsleších drželi jednotné metodiky, i když přirozeně rozlišovali mezi významnějšími a řadovými příslušníky sotní. Úvod každého protokolu tvořily základní personální údaje: jméno, pseudonym, datum a místo narození, rodinný stav, povolání, náboženská a národní příslušnost, jména rodičů, dosažené vzdělání (u většiny jen několik tříd obecné školy), jazykové znalosti, vojenská služba, poslední trvalé bydliště, trestní stíhání v minulosti, současné vazební umístění (nejčastěji Košice nebo Banská Bystrica).¹³⁷

Texty protokolů, které vypovídají jak o vojenských aspektech pohybu banderovců v Československu, tak mnohdy i o politických konsekvencích jejich aktivit, a to

131 Bojové ztráty SNB činily šest mrtvých a 15 raněných, při autonehodách přišli o život čtyři a zranilo se 29 příslušníků SNB. ABS, f. 307, sign. 307-102-3, Akce proti banderovcům – účast SNB z 11. 11. 1947, s. 6.

132 ABS, f. VI – D, inv. j. VI – D-2(42), Vládní usnesení o zaopatření obětí bojů proti tzv. banderovcům z 23. 10. 1947.

133 BÍLEK, Jiří – LÁNÍK, Jaroslav – ŠACH, Jan: *Československá armáda v prvním poválečném desetiletí. Květen 1945 – květen 1955*. Ministerstvo vnitra ČR, Praha 2006, s. 74.

134 ABS, f. 307, sign. 307-111-5, Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati, zastřeleni, předáni Polsku či zajištěni v internačním táboře (nedatováno), s. 1–24.

135 Například u některých jmen jsou u pořadového čísla uváděny odkazy na předchozí či naopak pozdější výskyt téhož jména v soupisu, což výpovědní hodnotu celého seznamu poněkud devaluje.

136 KMĚT, Miroslav: *Zajati banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov*, s. 49. Více informací k národnostnímu složení jednotek UPA získaných výslechy se zajatými viz ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti (305), sign. 305-143-1, Vyšetřování banderovců – závěrečná zpráva z 12. 2. 1948, s. 118–132.

137 KMĚT, Miroslav: *Zajati banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov*, s. 50.

Tomáš Řepa

včetně (ne vždy zrovna nestranného) pohledu samotných vyšetřovatelů, se věnovaly i rekapitulaci života vyslychaných, zejména s důrazem na účast a aktivity v ukrajinském nacionalistickém hnutí. Vyšetřovatelé se chtěli informovat o vztahu ukrajinského obyvatelstva k německým okupačním vojskům a úřadům, dále získat informace, které konkrétní zdroj dokázal o ukrajinských strukturách UPA a OUN podat. Zvláště je zajímaly všechny personální záležitosti jednotlivých stupňů struktury a hierarchie, tedy například konkrétní jména střelců, velitelů rojů, čet a celých sotní až po vyšší velitelské kádry a providniky – vedoucí jednotlivých regionů, rajónů, nadrajónů.¹³⁸

Důležité údaje se týkaly samotného vstupu do jednotek UPA, znalostí dějin Ukrajiny, cílů a ideové náplně UPA, případně i vlastnictví československých peněz, respektive amerických dolarů. Vyslychání obvykle zdůrazňovali obranný charakter bojových aktivit UPA před násilím a útlakem ukrajinského lidu ze strany sovětské a polské armády a partyzánských skupin (např. prosovětská gen. Kovpaka a polská AK).¹³⁹

V roce 1947 se z pohledu veřejnosti stala jedním z nejtragičtějších momentů přesunu banderovců přes Československo smrt civilisty Františka Míčky, což byl mladý (narozen 27. března 1927) posluchač oboru tělovýchovy na Masarykově univerzitě v Brně. Na sokolském táboře v obci Návojná v okrese Uherské Hradiště působil v létě 1947 jako vedoucí. Přesný důvod, proč se vydal okolo půlnoci z 9. na 10. srpna 1947 mimo budovu zámečku Návojná (kde byli ubytováni jeho svěřenci), i když byl hlídkujícími vojáky varován, že se v okolí potulují banderovci, neznáme. Jisté je jen to, že se krátce po půlnoci dostal do přestřelky mezi nejméně osmi banderovci a vojenskou hlídkou. Střela ho zasáhla do pravého boku a zranění bohužel na místě podlehl.¹⁴⁰

Civilisté se stávali terčem fyzického násilí, záměrné či nezáměrné střelby pouze zřídka, nejčastěji šlo o přepady a krádeže potravin, což bylo pro dotčené občany pochopitelně velmi nepříjemné, ale nikoliv fatální.

Demokratické strany zastoupené v Národní frontě, což platí zejména pro Národní socialisty v českých zemích a Demokratickou stranu na Slovensku, zaujímaly obecně k problematice přesunu banderovců přes Československo méně vyhraněný postoj. Jakákoliv smířlivější stanoviska posloužila k útokům komunistů a k zastrasování všech, kteří se nechtěli podřídit jejich politickému nátlaku.¹⁴¹

Výmluvným svěděctvím o konfliktech mezi jednotlivými aktéry poválečné politické scény jsou zápisy¹⁴² z porad vlády. Nešlo jen o banderovce, mnohdy spíše o obecnější principy. Některé střety se staly terčem nenávistné tiskové kampaně *Rudého práva* a byly propagandisticky vytěženy i v následných procesech proti mnoha demokratickým politikům či představitelům církví po únoru 1948.¹⁴³

138 Tamtéž, s. 50.

139 Tamtéž, s. 50–51.

140 ABS, f. 307, sign. 307-113-2, Vyšetřovací spis ohledně zabití Františka Míčky – závěrečná zpráva z 14. 8. 1947, s. 17–33.

141 KMEŤ, Miroslav – MIČKO, Peter: *Prieniky tzv. banderovcov na územie československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 147–148.

142 NA, f. 100/24, k. 145, a. j. 1494, Zápis ze zasedání 102. schůze československé vlády z 16. 9. 1947.

143 VEBER, Václav: *Konec druhé světové války a sovětizace střední Evropy*, s. 13–14.

Banderovci v Československu 1945–1947

Dokladem tendenčnosti v přístupu SNB a naprosté provázanosti s KSČ v celé problematice banderovců je dochovaná zpráva mjr. Miroslava Dudy jakožto velícího důstojníka pohotovostního pluku Slovensko z 24. září 1947 o stavu československé armády nasazené proti UPA určená přímo generálnímu tajemníku ÚV KSČ Rudolfu Slánskému a ústřednímu sekretariátu KSČ. Důstojník SNB zde popisuje politické preference zúčastněných armádních velitelů a mužstva, rozděluje přitom českou a slovenskou národnost. Místo podání zpětné vazby MNO se tak Duda zpovídá jedné politické straně a donáší na ostatní, v závěru dokonce hovoří o politické uvědomělosti.¹⁴⁴

Pro ilustraci lze ocitovat pasáže z jeho zprávy: *Morálka a bojový duch důstojníků slovenské národnosti zařazených na velitelských místech je poněkud horší. Důstojníci slovenské národnosti, až na partyzány, kteří jsou anebo mají sklon ke KSS, prožili několik let fašistické Tisovy slovenské republiky, novému duchu armády, pokud ho je možno na Slovensku pozorovat, se těžko přizpůsobují a fašistické prvky uplatňují i v nové československé armádě. Povyšžené chování, hrubé nadávky a ponižování podřízených jsou u nich běžným jevem. Pokud se týká jejich politické příslušnosti, jest u nich příslušník KSS velmi řídkou výjimkou a ještě vzácnější je příslušník KSS na ideologické výši a smýšlející poctivě československy. I když se zjistí důstojník KSS (partyzán), bývá ve vleku nebo se obává svých představených jinostraníků, takže se neprojeví, je měkký a ohebný a neplní ve svém prostředí své stranické úkoly.*¹⁴⁵

*Velká většina důstojnického sboru jsou Slováci organizovaní v Demokratické straně. Generál [Michal] Ferko, velitel 10. divize v Košicích a dřívější velitel vojenského útvaru TEPLICE, náčelník jeho štábu major [Ján] Cisárik a podle nich i většina důstojnického sboru. Generál [Július] Nosko, nynější velitel útvaru TEPLICE – podle jeho vyjádření nepolitický, ale přítel [poslanec Demokratické strany] p. [Jozefa] Lettricha. Z výše uvedeného vyplývá jejich celkový politický postoj k bojům proti bandám UPA, který se zde jasně odráží i v přímých bojích. Činnost podřízených důstojníků, velitelů vojenských jednotek, omezuje se mnohdy na otrocké plnění rozkazů bez iniciativních počínů. Tento skoro pasivní postoj odráží se i u podřízeného mužstva. Velitelé praporů československé armády a mnohdy i velitelé rot nešli svým podřízeným příkladem vstříci a nevodili své jednotky osobně na průzkumy a dali se zastupovati nižšími veliteli. To mělo neblahé následky na morálku mužstva a někdy to vedlo k větším zbytečným ztrátám na životech československých vojáků.*¹⁴⁶

Na podzim 1947 se začal odehrávat čím dál vyhrocenější souboj mezi komunistickými a nekomunistickými politickými silami v zemi. KSČ využívala každé záminky k vykreslování svých politických soupeřů jako pouhých kriminálních a podvrtných živlů.¹⁴⁷ A na pozadí těchto útoků se neustále zdůrazňovalo i nebezpečí ze strany procházejících banderovců.¹⁴⁸

144 Muzeum policie České republiky, f. VI – D, inv. j. VI – D-16, Československá armáda na Slovensku nasazená proti bandám UPA – poznatky, Zpráva k rukám generálního tajemníka Rudolfa Slánského a ústřednímu sekretariátu KSČ z 24. 10. 1947, s. 1–5.

145 Tamtéž, s. 1–2.

146 Tamtéž, s. 2.

147 KMET, Miroslav – MIČKO, Peter: *Priemysel tzu. banderovcov na území československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 147.

148 ABS, f. 307, sign. 307-74-1, Předložení souhrnné zprávy – obvod Levoča 7. 7. 1947, s. 34–35.

Tomáš Řepa

Čtenář komunistického tisku tak získával falešný pocit, že se země stává „zhrouteným regionem“, kde jediným garantem bezpečnosti zůstává komunistická strana. Zejména situace na Slovensku,¹⁴⁹ kde bylo dominantní postavení Demokratické strany komunistům trnem v oku, vedla k dalšímu cílenému rozdělování společnosti a mediální kampani proti konkrétním osobám.

Dne 26. října 1947 se v *Rudém právu* u jednoho článku objevil titulek „Vedení národně socialistické strany se stává agenturou západních imperialistů“. Velmi útočný byl i hlavní titulek těchto novin z téhož dne: „V souvislosti se spiknutím byla odhalena síť špionáže“. Tomuto vydání dominovala dvě témata: vnitrostátní spiknutí a pohyby banderovců.¹⁵⁰ Osobou s nejvyšším postavením ve státní správě, která se stala terčem komunistické represe, byl místopředseda vlády za Demokratickou stranu Ján Ursíny.¹⁵¹

V zápisu ze zasedání vlády dne 16. září 1947 stojí: *Slovenský demokrat Ján Ursíny a český národní socialista [ministr zahraničního obchodu] Hubert Ripka kromě jiného namítali, proč je potřebných na likvidaci 250 banderovců v Československu tolik nových sil. Další národní socialista [ministr školství a osvěty] Jaroslav Stránský zase kritizoval, že k velení jednotek nasazovaných na boj proti banderovcům byli odmítnuti důstojníci, kteří nebyli členy KSČ.*¹⁵²

Veřejnost byla postupně bombardována nejrůznějšími protichůdnými informacemi, například prohlášením pověřenectva vnitra o „spiknutí“, o počtech a jménech zatčených, ale také poukazy funkcionářů a novin *Čas Demokratické strany* na stranické zneužívání Bezpečnosti komunisty – o nepřístojnostech a nezákonnostech.¹⁵³ Odhalování „spikleneckých skupin“ ovládalo vnitropolitickou scénu, zápas o „spiknutí“ pokračoval, zatím omezen na dvě strany – komunistickou a Demokratickou.

Vykonstruovaná kauza Jána Ursínyho vznikla v září 1947, kdy StB začala operovat s informací, že Otto Obuch, Ursínyho tiskový tajemník, má kontakty na Ľudácký exil (na příslušníky Hlinkovy slovenské Ľudové strany, během války vládnoucí politické síly na Slovensku) a sám byl v období tzv. Slovenského státu pracovníkem úřadu propagandy. Dne 23. září byl Obuch zatčen a následně proběhla policejní prohlídka Ursínyho kanceláře. Ursíny sám zpětně vysvětloval, že Obucha zaměstnal, aniž by věděl o jeho Ľudácké minulosti, a když to zjistil, měl v úmyslu ho ještě před jeho zatčením propustit, ale už to nestihl.¹⁵⁴ Ursíny byl viněn zejména z toho, že Obuchovi údajně vyhradil obsah jednání československé vlády v otázce ostraha uranových dolů v Jáchymově. Premiér Klement Gottwald ho sice ujišťoval, že osobně proti němu nic nemá, ale požadoval jeho okamžitou rezignaci na post ve vládě.¹⁵⁵

149 SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48: kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, s. 324–342.

150 Vedení národně socialistické strany se stává agenturou západních imperialistů. *Rudé právo*, 26. 10. 1947, s. 3. a V souvislosti se spiknutím byla odhalena síť špionáže. Tamtéž, s. 1.

151 KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Academia, Praha 2012, s. 13; ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 149–150.

152 NA, f. 100/24, k. 145, a. j. 1494, Zápis ze zasedání 102. schůze československé vlády z 16. 9. 1947.

153 HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950*, s. 29–51.

154 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 151–152.

155 SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48: kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, s. 329–330.

Banderovci v Československu 1945–1947

I prezident Edvard Beneš trval na požadavku včasného politického řešení. Dne 30. října 1947 podal Ján Ursíny demisi na svoji vládní funkci. Předcházel tomu rozhovor s Klementem Gottwaldem, který mu slíbil, že proti němu nebudou podniknuta žádná jiná opatření. Tento slib Gottwald nedodržel ani celý týden. Později následoval vykonstruovaný proces.¹⁵⁶

Ján Ursíny byl posléze dál vláčen komunistickým tiskem¹⁵⁷, a dokonce označen i za přímého spolupracovníka a pomahače banderovských kurýrů. Nic takového se sice v soudním procesu, který se konal od dubna 1948, neprokázalo, i tak byl však Ursíny odsouzen na sedm let a propuštěn až v roce 1953. V roce 1964 však byl plně rehabilitován. Jediným jeho „proviněním“ byla ve skutečnosti jen stranická příslušnost k Demokratické straně.¹⁵⁸

Na počátku listopadu 1947 nastal zlom v názoru nekomunistů na „spiknutí“ na Slovensku. České nekomunistické strany, které dosud souhlasily s postupem komunistů v boji proti „ľudáckému nebezpečí“, se stavěly proti spojování nepřátelské činnosti s Demokratickou stranou. Dosavadní kurz bezpečnostních orgánů a vedoucích komunistů poskytoval dostatek důkazů o tom, že v pozadí stojí úsilí o odstranění slovenských demokratů z politické scény. Nekomunisté vystupovali proti „ľudácké aktivitě“, ale také se stavěli na obranu Demokratické strany. Obávali se, aby stejný osud nepostihl později i je.¹⁵⁹

Zejména národní socialisté a lidovci si nepřáli oslabení nebo rozštěpení Demokratické strany. To by mělo nepříznivý dopad na formující se protikomunistickou opozici či frontu. Zmíněný názorový posun se projevil na schůzi Národní fronty 4. listopadu 1947 a následně i na jednání vlády.¹⁶⁰

V zápisu z jednání 102. schůze československé vlády 4. listopadu 1947 byl střet mezi stranami jasně patrný. Schůzi svolal ministerský předseda Klement Gottwald a na jejím programu byly otázky „slovenské“ po stránce bezpečnostní, zásobovací a hospodářské. Proto pozval i vedoucí funkcionáře masových organizací sdružující nejružnější sociální skupiny. Proti tomu se razantně postavili zástupci ostatních stran.¹⁶¹

Počáteční záměry a plány vedoucích komunistických politiků a příslušníků StB na to, aby útoky proti Demokratické straně vedly ke změně rozložení politických sil na Slovensku, se nenaplnily.¹⁶² Výsledek tažení byl pro jeho iniciátory neuspokojivý. Vyústil jen v dodatek ke třetí pražské dohodě a v přestavbu Sboru pověřenců. Bylo rovněž zatčeno mnoho takzvaných spiklenců, jak je s oblibou častoval komunistický tisk. Ti však představovali pro konstruktéry „spiknutí“ spíše další problém násobený nejednotným až protikladným vnímáním podzimních událostí roku 1947 na Slovensku.¹⁶³

156 KAPLAN, Karel: *Protistátní bezpečnost 1945–1948*, s. 318–319.

157 Tamtéž, s. 326–327.

158 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, celkové zhodnocení projevů ukrajinského nacionalismu v československých dějinách po roce 1945*, s. 152–153.

159 Tamtéž, s. 152.

160 NA, f. 100/24, k. 145, a. j. 1494, Zápis ze zasedání 102. schůze československé vlády ze 4. 11. 1947.

161 Tamtéž.

162 KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*, s. 261.

163 SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48: kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, s. 324–342.

Tomáš Řepa

Situace na konci krátkého období třetí republiky dala jasně najevo nemožnost koexistence demokratických stran s komunisty. Bylo by iluzorní považovat tři poválečné roky za období vlády práva a budování svobodné demokratické společnosti.¹⁶⁴ Na druhou stranu proběhly volby, sice s omezením politické soutěže, ale přece jen s možností výběru. Navíc se blížily volby nové, od nichž si demokraté slibovali vítězství, a tím pádem omezení vlivu komunistů a návrat právního státu. Všem těmto úvahám však učinil rázný konec nástup KSČ k neomezené totalitní moci v únoru 1948.¹⁶⁵

Obraz aktivit banderovců v Československu zůstal po únoru 1948 definitivně zkreslen, skutečná podstata se vytratila. Jejich delikty (zejména krádeže a loupežná přepadení), kterých se dopouštěli zdaleka nejvíc, byly upozaděny, naopak jim zůstala nálepka fašistických vrahů. Ztráty na životech však padaly na vrub především střetům s bezpečnostními složkami, k projevům živelné nenávisti jako v Polsku nedocházelo. Ani to banderovce neomlouvá, prostředky a mnohdy i samotné jednání jejich členů byly špatné a zatvrzelé. Svého záměru nemohli v nastalé situaci reálně dosáhnout.

Důležité je i zmínit fakt, že mezi zaryté nacionalisty, kteří se bez ohledu na důsledky soustředili pouze na svůj cíl, vznik nezávislé Ukrajiny, se dostaly i obvyčejné kriminální živly, příp. se některé loupeživé bandy za banderovce i cíleně vydávaly. Je tedy třeba pečlivě rozlišovat, kdo a s jakými pohnutkami do řad UPA vstupoval, a především jak se následně choval, nikoliv paušalizovat. I přesto se po shrnutí faktů nelze ubránit dojmu, že v Československu banderovci posloužili totalitnímu režimu jako odstrašující příklad, jak lze naložit s kýmkoliv, kdo nebude spolupracovat s komunisty a respektovat jejich politické cíle. Jedním z dalších důsledků, který musí být zmíněn, je i likvidace řeckokatolické církve v roce 1950, která byla živě obviňována z organizovaného napomáhání banderovcům.¹⁶⁶ Téma se dotklo i některých navazujících politických procesů.

Komunistická propaganda zneužívala problematiku banderovců k zastrašování politických soupeřů již před převratem 1948. Banderovská legenda se však využívala i poté, co již žádná politická opozice komunistů neexistovala. Politická závislost na Moskvě ovlivňovala nazírání na mnohá témata a projevy ukrajinského nacionalismu byly důležitou součástí tohoto diskurzu. Démonizace a naprostá servilita vůči oficiální kremelské linii byly pro toto téma charakteristické. Původně jednoznačný konflikt, k němuž zavdalo příčinu problematické soužití některých národů východní Evropy, byl zneužit k vytvoření falešné legendy a k účelové kampani. Touto více než sedmdesát let starou optikou je na téma banderovců v mnoha případech nahlíženo i dnes a je zřejmě až otázkou budoucnosti, kdy se tato problematika zbaví zkreslujících klíšé.¹⁶⁷

Poučit se z této tragické kapitoly evropských dějin mohou další generace jen při oproštění se od překrucování faktů a demagogické politizace, kterých jsme bohužel svědky i v současnosti v rámci souboje o další směřování ukrajinského národa a probíhajících hybridních a informačních válek, jejichž projevy se však již dotýkají i našich vlastních životů a naší budoucnosti.

164 VEBER, Václav: Padesátá léta v Československu – komunismus na domácí scéně (úvod do sborníku). *Securitas Imperii*, 2001, č. 7, s. 9.

165 NEDVĚDICKÝ, Kamil: Únor 1948 jako počátek nelegitimního režimu. *Securitas Imperii*, 2010, č. 17, s. 70.

166 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Doplněk, Brno 1993, s. 117–118.

167 ŘEPA, Tomáš: *Ukrajínští nacionalisté a komunistická propaganda*, s. 57.